Бухы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

КПСС-эй Буряадай обкомой, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй, Министрнүүдэй Соведэй орган

Газетэмнай 1921 оной декабриин 21-нэй гарана | № 170 (14190) | 1973 оной июлиин 21, суббото | Сэн 2 мүнгэн

СССР-эй наймадахи зарлалай Верховно Соведэй зургаадахи сесси

„ГҮРЭНЭЙ НОТАРИАТ ТУХАЙ" СССР-ЭЙ ХУУЛИИН ПРОЕКТ ТУШАА"

СССР-эй юстициин министр депутат В. И. ТЕРЕБИЛОВЭЙ элидхэлһээ

«Гүрэнэй нотариат тухай» Совет Социалис Республикануудай Союзай хуулиин проектые СССР-эй Верховно Соведэй үзэмжэдэ ССР Союзай Министрнүүдэй Совет табина, гээд министр хэлэбэ.

Энэ хуулиин проект тухай мэдээсэхыемни зүбшөөгыт.

Демократиие шууд сэхээр хүгжөөлгэ, тэрэниие бэелүүлхэ эрхэ хуулинуудые һайжаруулга Совет гүрэнэй шэнжэ шанар болодог. Мүнөөшье, 1973 ондо — түсэбтэ юһэдэхи табан жэлэй шиидхэхы жэлдэ КПСС-эй XXIV съездын зохёоһон манай ороной экономическа, социально-культурна хүгжэлтын программые амжалтатайгаар бэелүүлһэниие, демократиие саашадань хүгжөөлгэдэ, эрхэ хуулиие бэхижүүлгэдэ түйлагдаһан амжалтануудые бидэ бүгэдэ тон ехэ ханангяар тэмдэглэжэ байна.

Бухы обществын аша туһые ажалша бүхэнэй аша туһатай тааралдуулан байгуулһанай үндэһэ һуури дээрэ ороной бүхы талын хүгжэлтэдэ шэглүүлэгдэһэн харин шугам бэелүүлэгдэнэ гэжэ онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

Совет засаг гээшэ «хэзээшье байгаагүй, эгээн лэ һайн гэгдэдэг буржуазна демократическа республикануудта дүтэ үзэгдөөгүй демократическа эрхэ сүлөөе бодото дээрэнь эдлэхэ арга боломжые» хүн зоной эгээн олонхидо олгожо үгэхэ гэһэн удхатай юм, гээд В. И. Ленин тэмдэглэһэн байна, (Том 37, 499 хууд.).

Социализмын үедэ обществын аша туһые ба хубиин аша туһые зүбөөр тааралдуулха гээшэ эрхэтэнэй өөрынь эрхэ сүлөөе гүрэнэй зүгһөө бодотоор хамгаалха, тэрэ зуура, эрхэтэн бүхэн, коллектив бүхэн обществын аша туһые нягтаар сахиха, Совет засагай хуули болон захиралтануудые нарин нягтаар дүүргэхэ гэһэн удхатай юм.

«Ажабайдал болон элүүр энхэмни, хогшол зөөри болон эрхэ сүлөөмни, нэрэ хүндэ болон амгалан байдални гүрэнэй найдамтай хамгаалалта доро байдаг юм гэжэ совет эрхэтэн бүхэн этигэжэ байха ёһотой» гээд 1970 оной июниин 12-то һунгагшадайнгаа үмэнэ хэлэһэн үгэ соогоо нүхэр Л. И. Брежнев онсолон тэмдэглээ һэн.

Совет засагай түрүүшын жэлнүүдэй үедэ байгуулагдаһан нотариат болбол эрхэтэдэй эрхэ сүлөөе хамгаалха, тэдэнэй хуулита аша туһые гүрэнэй аша туһатай тааралдуулан хангаха тиимэ эрхэ нүхэсэлнүүдэй нэгэн болоһон байгаа.

1922 оной октябриин 4-дэ РСФСР-эй Совнарком түрүүшын «Гүрэнэй нотариат тухай» дүрим баталан абаа һэн. Тиигэжэ гүрэнэй захиргаанай бэеэ даанхай эмхи боложо, нотариат байгуулагдаа һэн.

Мүнөө СССР дотор гүрэнэй нотариальна 2.356 конторо хүдэлдэг. Нотариальна конторонуудай шиидхэдэг асуудалнууд үргэн ба олон янзын байдаг, нотариусай туһаламжа абаха гэдэг эрилтэ тон ехэ, шухала юм. СССР дотор жэл бүри 16 миллионһоо олон нотариальна хэрэг ябуулга бэелүүлэгдэдэг байһан ушар энээниие гэршэлнэ. Нотариальна хэрэг ябуулганууд али нэгэн аргаар 30 миллионһоо үсөөн бэшэ совет эрхэтэдэй аша туһада горитойхон нүлөө үзүүлжэ байдаг юм.

Нотариадай хүдэлмэриин гол шухала зүйл гү, али ондоогоор хэлэбэл, тэрэнэй ажал ябуулгын удхань юун гээшэб?

Конституцяар үгтэһэн эрхэеэ эдлэжэ, үдэр бүриингөө ажабайдалда бухы өрхэтэд бэе бэетэйгээ гү, али гүрэнэй ниитын организацинуудтай хуулиин талаар ямар нэгэн харилсаа байгуулдаг юм.

Эдэ харилсаанууд заатагүй договор баталалгын аргаар гү, али ондоо тусхайта аргаар баталагдадаг юм.

Эрхэтэдэй хуулита аша туһые, эрхэнүүдыень сахиха талаар найдамтай эрхэ нүхэсэл байгуулхын тула эрхэтэдэй хоорондохи зарим түхэлэй хэлсээнүүд болон договорнууд, эрхэтэд болон гүрэнэй хоорондохи хуулиин ёһоной зарим түхэлэй харилсаанууд имагтал нотариусай үнэмшэлһэнэй һүүлээр лэ хуулиин хүсэтэй болодог гэжэ гүрэн тогтооһон байна.

Саашань элидхэлшэ иигэжэ мэдээсэбэ. Жэл бүри нотариусууд иимэ юумэ хэдэг байна:

гэр, байшангуудые худалдаха, худалдан абаха, бэлэглэхэ тухай 300 шахуу мянган договор үнэмшэлнэ, энэ үнэмшэлгэгүйгөөр тиимэ договор үнэнтэ бэшэ юм;

угай зөөри эдлэхэ тухай 300 гаран мянган үнэмшэлгэ үгэнэ, тэрээнгүйгөөр угай зөөри абажа болохогүй;

уг дамжуулгын захяа, эгээн олон янзын үнэмшэлгэнүүдые баталха ушар нотариусуудай уялга болодог, тэрээнгүйгөөр тэдэ үнэмшэлгэнүүд хүсэгүй;

шухала документнүүдые нотариуста хадагалуулжа болоно;

документ дээрэ гар табилгые нотариус батална;

эрхэтэд болон организацинуудай бусад эрхэтэд болон организацинуудта тусхай мэдүүлгэнүүдые дамжуулан үгэнэ, тэрэшэлэн эрхэтэдэй эрхэ болон аша туһые харалсаһан бусад олон нотариальна хэрэг ябуулгые бэелүүлнэ.

«Гүрэнэй нотариадые эмхидхэхэ гол ёһо гуримууд тухай» СССР-эй ЦИК болон СНК-гай тогтоол үшөө 1926 оной майда абтаһан юм, гээд В. И. Теребилов үгэеэ үргэлжэлүүлнэ. Энэ тогтоолой абтаһан сагһаа хойшонхи дүшэн долоон жэлэй туршада Совет гүрэн урагшаа түйлай ехэ алхам хээ. Совет хүнүүдэй шэн габьяата ажалай ашаар СССР дотор түгэс хүгжэнги социалис общество байгуулагдаа. Экономикые бэхижүүлхэ талаар ,ниитын харилсаануудые, совет демократиие хүгжөөхэ талаар онсо ехэ ажал хэгдээ.

Һүүлэй үедэ СССР-эй Верховно Совет хэдэ хэдэн шухала хуулинуудые баталан абаа. Тиин нотариат тухай шэнэ хуули гаргалгын гол дүримүүдые баталан абаха шухала болонхой. Совет нотариадай ашаг ехэтэйгээр хүдэлхын, обществын мүнөөнэй ажабайдалай эрхэ нүхэсэлнүүдтэй тэрэнэй ажал ябуулгын хүсэд тааруу байхынь тула энэ хэрэг бэелүүлхэнь шухала болонхой.

Элидхэл дотор гүрэнэй нотариат тухай хуулиин проект шэнжэлэгдээ. Тэрэ 32 статьятай 4 бүлэгһөө бүридэнэ.

Түрүүшын бүлэг дотор гүрэнэй нотариадай зорилгонуудые тодорхойлһон юрэнхы дүримүүд; хуулинууд, эдэ хуулинуудые бэелүүлгэдэ тэрэнэй ажал ябуулга зорюулагдана; гүрэнэй нотариадые хүтэлбэрилхэ органууд, тэрэшэлэн тэрэнэй ажал ябуулгын гол ёһо гуримууд найруулагдана.

Хуулиин проектын 2-дохи бүлэгтэ гүрэнэй нотариальна конторонуудай, нотариальна хэрэг ябуулгые эрхилхэ талаар СССР-эй ажалшадай депутадуудай, городуудай, поселогуудай, сельскэ Соведүүдэй гүйсэдхэхэ комитедүүдэй, консульско эмхи зургаануудай эрхэ түлөөлэлгэ тодорхойлогдоно.

Проектын 3-дахи бүлэгтэ нотариальна хэрэг ябуулгые бэелүүлхэ гол ёһо гуримууд тогтоогдоно, эдэ ёһо гуримуудай заабаряар бүхы нотариальна хэрэг ямаршье нотариальна контородо хэгдэжэ болохо юм. Имагтал зарим ушарта, хуули дотор сэхэ хэлэгдэһэн ушарта, нотариальна хэрэг тусхайта заагдаһан нотариальна контородо гү, али ажалшадай депутадуудай тусхайтаар заагдаһан гүйсэдхэхэ комитедтэ бэелүүлэгдэхэ ёһотой болоно.

Нотариадай ажал ябуулга манай гүрэнэй гадаадын политическэ ажал ябуулгын асуудалнуудтай тодорхой хэмжээгээр холбоотой юм.

КПСС-эй XXIV съездын баталан абаһан эб найрамдалай программые бэелүүлхэ асуудалнуудые хаража үзэһэн КПСС-эй ЦК-гай апрелиин (1973 он) Пленумэй шиидхэбэринүүд дотор, тусхайлбал, нигэжэ заагдаһан юм гэбэл, Советскэ Союзай гадаадын экономическа ашатай туһатай харилсаануудай эдэбхижэлгэ, энэ талаар шэнэ арга боломжонуудые ашаглалга эб найрамдал бэхижүүлгэдэ туһалха, манай арадай аша туһада харюусаха юм.

СЭВ-эй оронуудтай иимэ түхэлэй хани харилсаануудые һайжаруулга шухала удха шанартай юм. Энэ ушар болбол социалис экономическа интеграциин арга боломжые эгээн сэхээр хэрэглэхэ эрилтэ табина.

Капиталис оронуудтай ашатай туһатай шэнэ түхэлэй холбоонууд ехэ арга боломжо олгоно. Францитай, США-тай худалдаа наймаанай, экономическа талаар холбоон, СССР-эй правительствын болон Германиин Федеративна Республикатай баталһан хэлсээнүүд, бусад холбоонууд энээндэ жэшээ боложо үгэнэ.

Гадаадын экономическа болон бусад холбоо барисаануудые үргэдхэлгэтэй дашарамдуулан, Советскэ Союзай гүрэнэй нотарильна конторонуудта нотарильна талаар хилын саана хүсэтэй документнүүдые баталалга жэлһээ жэлдэ олон боложо байна. Хэрбээ хэдэн жэлэй саана нотариальна конторонуудта жэлдээ 9 орондо хүсэтэй 6 мянга шахуу документнүүд баталагдадаг һаа, нёдондо жэл 72 орондо хүсэтэй 70 мянга гаран документнүүд нотариальна талаараа үнэмшэлэгдэһэн юм.

Гадаадын худалдаа наймаанай, экономическа, научна талаар ургажа байгаа хани харилсаанай эрхэ байдалда манай ороной хүгжэхэ байһыень хараада абан, танай үзэмжэдэ табигдаһан проектдэ тусхай бүлэг (IV) хараалагдаба. Энэ бүлэг гүрэнэй нотариат тухай хуулиие хариин хүнүүдтэ, эрхэтэн бэшэ нюурнуудта хэрэглэхэ асуудалнуудые тодорхойлно.

Хариин предприятинууд болон организацинууд (хуулита нюурнууд) манай ороной гүрэнэй нотариальна конторонуудта хандаха эрхэтэй, гээд нотариат тухай ниитэ союзна хуули дотор түрүүшынхеэ заагдаба. ССР Союзай, союзна республикануудай хуули дотор хараалагдаһан гү, али СССР-эй хабаададаг уласхоорондын договорнууд болон хэлсээнүүд дотор хэлэгдэһэн хэмжээнэй, гуримай ёһоор, харин эрхэ хуулиин гуримые совет нотариусай хэрэглэхэ талаар арга боломжонь проект дотор хараалагдана.

Харин эрхэтэд болон хуулита нюурнууд тушаа нотариальна хэрэг хуулита ёһоор эрхилхэ ушар, манай һанамжаар, амгалан зорилгоор бусад гүрэнүүдтэй харилсаа холбоо бэхижүүлхэ ниитэ политикада нэмэлтэ хубита болохо үгэхэ байна.

СССР-эй Верховно Соведэй Союзай Соведэй, Национальностьнуудай Соведэй хуули гаргалгын дурадхал оруулдаг комиссинуудай зууршалгаар бэлэдхэгдэһэн проектые зохёолгодо депутадууд, тушаал даадаг хүдэлмэрилэгшэд, эрдэмтэ юристнүүд хабаадаа. Проектые бэлдэхэ үедэ нотариат тухай манай совет хуули, тэрэшэлэн социалис оронуудай энэ талаар хуулинууд, уласхоорондын дүршэл анхаралтайгаар шэнжэлэгдэһэн, тобшологдоһон байна. Хаража үзэхынь тула союзна республикануудта, министерствэнүүд болон зургаануудта хуулиин проект эльгээгдэһэн юм. Ороһон бүхы ажаглалта болон дурадхалнууд шэнжэлэгдэжэ, тэдэниие хараадаа абан, проект табигдаһан байна.

Гүрэнэй нотариат тухай хуулиин проект ниитэсоюзна хуули гаргалгын дүрим болон бэлэдхэгдээ. Энээнэй үндэһөөр нотариат тухай союзна, республиканска хуулинууд саашадаа хүгжөөгдэхэ ба гуримшуулагдаха ёһотой.

Гүрэнэй нотариат тухай СССР-эй Хуулиин хүсэндөө орохо гурим тухай ССР Союзай Верховно Соведэй тогтоолой проектын ёһоор, энэ хуулиие 1974 оной январиин 1-һээ хүсэндэнь оруулхаар дурадхагдана. Манай һанамжаар, энэ болзор шэнэ хуулиие бэелүүлхэ талаар бэлэдхэлэй шухала хүдэлмэри гүрэнэй тусхай органуудай ябуулгадань таарамжатай ха.

«Гүрэнэй нотариат тухай» Совет Социалис Республикануудай Союзай хуули баталан абалга эрхэтэдэй эрхэ хуулиин харилсаанууд тушаа социалис хуули ёһые бэхижүүлгэдэ горитой үүргэ дүүргэхэ, совет демократиие хүгжөөлгэдэ шэнэ хубита болохо, ороной үмэнэ КПСС-эй XXIV съездын табиһан зорилгонуудые амжалтатайгаар шиидхэхэ хэрэгтэ туһалха юм гэжэ этигэжэ байһанаа элидхэлшэ үгынгөө түгэсхэлдэ мэдүүлээ. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалга).**

СССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ УКАЗУУДЫЕ БАТАЛХА ТУХАЙ

СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретарь депутат М. П. ГЕОРГАДЗИИН элидхэлһээ

Үнгэрһэн үе соо СССР-эй Верховно Соведэй Президиум КПСС-эй XXIV съездын Директивэнүүдые бодото дээрэнь бэелүүлхэ талаар хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлэн, гүрэнэй, ажахын ба социально-культурна байгуулалтын асуудалнуудаар хэдэ хэдэн указуудые абаһан байна гээд элидхэлшэ хэлэбэ. Эдэ указууд хадаа арад зоной байдал һуудалые саашадань улам һайжаруулгада, совет хуулиие шэнэдхэн һайжаруулгада, социалис хуулиин ёһо ба гурим заршам бэхижүүлгэдэ зорюулагданхай. СССР-эй Конституцитай зохилдуулагдан эдэ указууд Верховно Соведэй үзэмжэдэ табигдана.

1972 оной сентябриин 20-до депутадуудай дүрим тухай СССР-эй хуули баталан абтаа һэн. Энэ хуули Соведүүдэй бүхы шатануудай депутадуудай түлөөлэлгые шангадхаһан, депутадай ажал ябуулгые эдэбхитэй болгохо талаар нүхэсэл олгоһон юм. Социалис демократиие хүгжөөхэ ба совет гүрэн түрые бэхижүүлгээр үшөө нэгэ шухала алхам хэгдэһэн байна.

Хуулиин хүсэндөө ороһон гүрэнһөө союзна хуулиин зарим зүйлые тэрээнтэй тааралдуулха хэрэг гараһан. 1973 оной мартын 9-дэ СССР-эй Верховно Соведэй Президиум ажалшадай депутадуудай сельскэ, поселковэ, районно, городской Соведүүдэй гол эрхэ ба уялганууд тушаа указуудта хубилалта оруулһан, хуулиин ондоошье зарим тэды актнуудые абаһан байна. 1973 оной мартын 9-нэй указ тэрэшэлэн союзна республиканиуудай Верховно Соведүүдэй Президиумүүдтэ республиканска хуулиие депутадай дүрим тухай хуулитай тааралдуулха даабари үгэһэн гээшэ.

СССР-эй Верховно Соведэй Президиум 1973 оной апрелиин 19-дэ абаһан указаараа «Депутадай уялгануудые дүүргэхэ ябадалтай холбоотой гаргашануудые түлэхэ тухай» СССР-эй 1938 оной хуулида зарим тэды нэмэлтэ болон хубилалтануудые оруулаа.

1972 оной декабриин 2-то «Һара соо 70 түхэриг хүрэтэр ажалай түлөөһэ абадаг хүдэлмэришэд болон алба хаагшадһаа налог абалгые болюулха ба һара соо 90 түхэриг хүрэтэр ажалай түлөөһэнһөө налог абалгые доошолуулха тухай указ абтаһан байна. СССР-эй тусхай районуудта арадай ажахын үйлэдбэриин һалбаринуудай хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай һара соо 70 түхэриг хүрэтэр абадаг ажалай түлөөһые нэгэн доро дээшэлүүлгэтэй суг энэ указ удаа дараалан хүсэндөө оруулагдахаар хараалагданхай. Хүдэлмэришэд болон алба хаагшадта адляар налог түлэдэг сэрэгэй албанайхидта, һурагшад болон бусад эрхэтэдтэ энэ указ хүсэтэй байха.

Авторай эрхэ тухай бүхэдэлхэйн (Женевскэ) конвенциие СССР-эй мэдэрһэн дээрэһээ Верховно Соведэй Президиум 1973 оной февралиин 21-дэ баталан абаһан указаараа ССР Союзай ба союзна республиканиуудай гражданска хуули гаргалгын үндэһэ һууринуудта хубилалта, нэмэлтэнүүдые оруулаа. Эдэ хубилалтанууд авторай эрхэнүүдые хамгаалгын асуудалнуудта хабаатай, авторай эрхын болзорые һунааха ябадал хараална. Авторай эрхэ бүхы наһан соонь, наһа бараһан хойнонь урдынхяар 15 жэл бэшэ, 25 жэлдэ хүсэндөө байхаар тогтоогдонхой. Зохёолнуудые ондоо хэлэн дээрэ орщуулха гурим нэгэ хэды хубилалтатай болоо. Шэнэ указай ёһоор хэблэлдэ толилогдохо зорилготойгоор ондоо хэлэн дээрэ оршуулагдахадаа имагтал авторай гү, али уг залгамжалагшын зүбшөөлөөр хэгдэхэ болоно. 1928 ондо абтаһан авторай эрхын үндэһэ һууринууд энэ указаар хуушаараа гэжэ тодорхойлогдоно.

1973 оной мартын 13-да гражданска агаарай онгосонуудай экипажнуудай гэшүүдэй эрхые хамгаалгада зорюулагдаһан указ абтанхай. Энээнтэй дашарамдуулан, ССР Союзай агаарай кодекс эдэ ССР Союзай ба союзна республиканиуудай гражданска хуулинуудай үндэһэ һууринуудта нэмэлтэнүүд оруулагдаба.

1973 оной июниин 25-да СССР-эй Верховно Соведэй Президиум «Гэмтэ ябадалһаа усалда ороһон хүнүүдэй бэеын элүүрые аргалалгада хэгдэһэн гаргашые түлүүлхэ тухай» указ абтаһан. Энэ мүнгэн гэмтэ ябадал хэһэн хүнүүдһээ сүүдэй ёһоор нэхэн абтажа, бэеын элүүрэй талаар хохидолдо ороһон эрхэтэдтэ үгтэхэ гэжэ тогтоогдоо.

СССР-эй Верховно Соведэй Президиум 1973 оной майн 16-най указаар «Урдань хүдэлжэ байһан ажалһаа өөрынгөө дураар гаража ошоһон хүдэлмэришэд болон алба хаагшадта саг зуураар тэдхэмжэ үгэхэ тухай» 1960 оной январиин 25-най указ зарим тэдыгээр хүсэнһөө болюулагдаа гэжэ тоолохо.

1973 оной июниин 8-да СССР-эй Верховно Соведэй Президиум «Ниитын гурим сахиха ба гэмтэ ябадалтай тэмсэхэ талаар совет милициин гол уялганууд ба эрхэ тухай» указ баталан абаһан. Энэ указ совет милициин ажал ябуулгые саашадань һайжаруулагдаха хэрэгтэ зорюулагданхай. Указ дотор ниитын гурим сахилгые хангаха, олониитэдэ харша элдэб гэмтэ ябадалнуудые һэргылэн усадхаха уялгатай милициин хүдэлмэриин ёһо гуримууд тодорхойлогдоһон байна.

Санитарна хиналта шалгалтые шангадхаха зорилгоор СССР-эй Верховно Соведэй Президиум 1973 оной июниин 29-дэ Указ гаргажа, ёһо гурим эбдэһэнэй түлөө яла түлүүлхэ эрхэ СССР-эй оборонын ба дотоодын хэрэгүүдэй министерствэнүүдэй медицинскэ албануудта, тэрэшэлэн СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй дэргэдэхи гүрэнэй аюулгүйе хамгаалха комитедтэ олтоһон байна.

Агаарай онгосонуудые хуули бусаар эзэмдэхэ ябадалтай тэмсэхэ ба граждан авиациин аюулгүй ниидэлгэдэ эсэргүү хуули буса ябадалтай тэмсэхэ тухай уласхоорондын конвенциие СССР-эй Верховно Соведэй Президиум эсэслэн баталаа гэжэ элидхэлшэ мэдээсэбэ.

Уласхоорондын тэрэ конвенцитэй дашарамдуулан, ороной агаарай дотоодын ба уласхоорондын лининүүдтэ аюулгүй байдал хангаха зорилгоор, пассажирнууд болон агаарай онгосонуудай экипажнуудай гэшүүдэй амин наһа, бэеын элүүр хамгаалгые шангадхаха зорилгоор 1973 оной январиин 3-да «Агаарай онгосые ондоо тээшэнь баалалтаар абаашаһанай түлөө уголовно харюусалга тухай» указ абтанхай. Энэ указай ёһоор ниидэжэ ябаһан самолёт соо хорого ябуулга хэһэн хүнүүд 15 жэлээр эрхэеэ хаһагдаха гү, али толгойн сааза хүрэтэр хэһээгдэхэ болоно.

СССР-эй Верховно Соведэй Президиум 1973 оной апрелиин 26-да указ абажа, гэмтэ ябадал хэһэнэй түлөө ажалаар заһан заларуулгын хуулиин үндэһэ һууринуудта хубилалтануудые оруулаа.

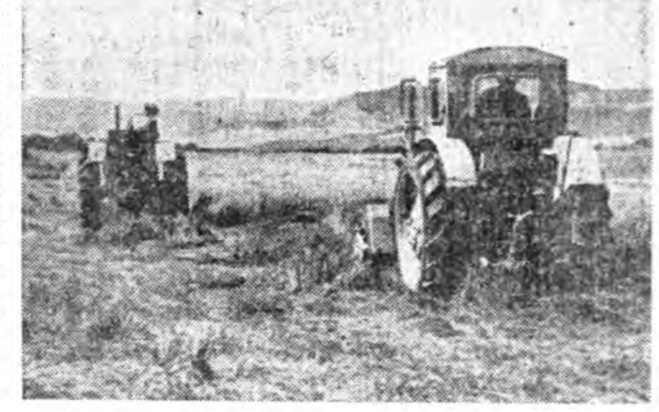
1973 оной майн 10-най ба июлиин 11-нэй указуудаар «СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй прапорщигууд болон мичманууд тухай» сэрэгэй бүгэдэ ниитын уялганууд тухай СССР-эй Верховно Соведэй 1971 оной ноябриин 18-най указда зарим тэды хубилалтанууд оруулагдаа.

М. П. Георгадзе тэрэшэлэн СССР-эй правительствын зарим гэшүүдые томилһон ба сүлөөлһэн тухай указууд тушаа мэдээсээ. СССР-эй Конституциин 49-дэхи статьятай зохилдуулан, эдэ указууд СССР-эй Верховно Соведэй баталамжада мүн лэ табигдаһан байна.

ФЕРМЭ БҮХЭНДЭ —ЭЛБЭГ ТЭЖЭЭЛ

ҺОГООБОРШЬЕ НОГОО ҮЛӨӨХЭГҮЙГӨӨР...

- Түрүүшын 180 тонно сенаж дарагдаба
- Гектар бүриһөө 25 центнер үбһэ абаха хүсэлэнтэй.

Үзэсхэлэн гоё шугы бургааһанай захаар трактор, машинанууд олон зогсошонхой. Зунай һарын наранай шарахашье гээшэнь аргагүй. Һүүдэр лэ бэдэрхэ хэрэг гарана. Эгээл эндэхэнэ Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой үбһэшэд удхэн бургааһанай һүүдэртэ үдын хоол барижа байба.

Мүн эдэнэртэй суг Ф. Ковалева А. Ковалева хоёр анамана ажаллана. Эдэнэр үдэр бүри 18—20 соото газарай ногоо сабшажа, даабаряа мүн лэ үлүүлнэ.

Сабшагдаһан удхэн ногоое һэлихэ хүдэлмэридэ механизатор К. Патрахин машинаяа һаадгүйгөөр ябуулна. Һэбэрээгдэһэн ногооe автомашинануудта ашаха хүдэлмэридэ тракторист Артем Петров шадабаритай байһанаа харуулна. Автомашинын жолоошод Ф. Ковалев, И. Рымарев гэгшэд заахашье һаадгүйгөөр ажаллажа, үдэртөө 130—110 центнер сенаж дараха ногоо зөөнэ.

Уданшьегүй эдеэлэлгэн дүүрэжэ, гуша гаран колхознигууд тус тустаа хэжэ байһан ажалаа үргэлжэлүүлжэ оробо. Нэгэ дохёогоор захалһандал, хэдэн трактор, автомашинанууд зэргэ хүнхинэлдэшэбэ.

—Энэ 118 гектарай ногоо сабшажа, сенаж даража байнабди,—гэжэ колхозой гурбадахи отделениие эрхилэгшэ, коммунист Федос Григорьевич Гребенщиков мэдүүлбэ. — Эндэ 11 трактор, 5 автомашина, тракторай 3 косилка, нэгэ тармуур, үбһэ һэлихэ нэгэ машина табигдаа. Түрүүшын дүрбэн үндэртэ 36 гектарай ногоо сабшажа, 180 тонно сенаж дараабди.

Ногоон удхэнөөр, үндэрөөр ургаһан хэбэртэй. Зарим газараараа эрьежэ унашанхай байхадань, нэгэ талаһаа сабшаха хэрэг гарана. Эндэхи дүршэл ехэтэй механизаторнууд И. Назаров, П. Гребенщиков гэгшэд МТЗ-50, Т-40 тракторнуудаар үдэртөө 3,5—3,5 гектар сабшажа, нормоёо 1 гектараар үлүүлнэ.

Шугы бургааһанай узуурай, ханаабай захаархи ногооe П. Назарова, А. Гребенщикова гэгшэд гар хажуураар сабшажа абана.

—Энэ сабшалангай гектар бүриһөө 102 центнер сенажай ногоон хуряагдана, —гэжэ бригадын тоо бүридхэлшэ И. Солодухин хэлэбэ.—Бүхы колхозоороо энэ жэл гектарай 25 центнерһээ бага бэшэ үбһэ абахабди.

Сабшагдаад, һэлигдэжэ байжа һэбэрээгдэһэн ногоон һү һаалиин фермын газаахи траншей соо буулгагдана. Тэрэ ногооe гэнжэтэ трактораар нягтаруулан даруулна. Траншей бүхэн 2—3 үдэрэй туршада ногоогоор дүүргэгдэжэ, плёнкоор хушагдана. Иигэжэ дарагдаһан сенаж һайн шанартай, малай ашаг шэмэ дээшэлүүлдэг тэжээл гэжэ малшад амта танинхай.

З. ВЕСНИНА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: 1. Механизаторнууд И. Н. Назаров, П. А. Гребенщиков сабшалга дээрэ. 2. К. А. Патрахин агрегадаараа үбһэ һэлижэ ябана. 3. Гар хажууршад (баруун талаһаа) П. С. Назарова, К. М. Гребенщикова, А. И. Ковалева, Ф. К. Ковалева бургааһанай захаархи ногоо сабшажа байна. 4. Жолоошон Ф. А. Ковалевой , автомашинада сенажай ногоо тэжэ байна. 5. Сенаж дараха нүхэ руу ногоон буулгагдана.

Авторай фотонууд.

СССР-эй наймадахи зарлалай Верховно Соведэй зургаадахи сесси

АРАД ЗОНОЙ, ХҮНЭЙ АША ТУҺАДА

СССР-эй Верховно Соведэй Союзай Соведэй гурбадахи заседани июлиин 19-нэй үглөөнэй 10 часта, Кремль соо, СССР-эй Верховно Соведэй Палатануудай заседаниин залда эхилээ.

Нүхэд **Ю. В. Андроповые, А. А. Гречкые, А. А. Громыкые, А. П. Кириленкые, Ф. Д. Кулаковые, К. Т. Мазуровые, Н. В. Подгорные, В. В. Щербицкиие, П. Н. Демичевые, Г. В. Романовые, М. С. Соломенцевые, И. В. Капитоновые, К. Ф. Катушевые** депутадууд удаан альга ташалгаар угтаба.

Союзай Соведэй түрүүлэгшын орлогшо депутат **Б. Е. Патон** заседани дээрэ түрүүлэгшээр һуугаа.

Орон доторхи арадай гэгээрэлэй ямар байдалтай байһан тухай, тэрэниие саашадань улам һайжаруулха хэмжээнүүд тухай, арадай гэгээрэл тухай ССР Союзай ба союзна республикануудай хуулиин гол дүримүүдэй проект тухай асуудалнууд заседани дээрэ зүбшэн хэлсэгдэжэ үргэлжэлөө.

ВЛКСМ-эй ЦК-гай нэгэдэхи секретарь депутат **Е. М. Тяжельников** трибуна дээрэ гараба. Үхибүүдэй, залуушуулай байһан газарнуудтань ябуулагдадаг хүдэлмэри улам һайжаруулха зорилготой хэдэ хэдэн дурадхалнуудые оруулхаһаа гадна, хүдөө нютагуудтахи юрэнхы эрдэмэй һургуулиин хүдэлмэрилхэ арга боломжо улам һайжаруулха хэмжээнүүд тушаа тогтон хэлээ. Бүхы залуушуулда зорюулжа, научна ёһоор тайлбарилан баримталагдаһан мэргэжэл олгодог гүрэнэй гурим тогтоохо, тэдэниие ажалаар хүмүүжүүлхэ, научно-техническэ бэлиг шадабариень дээшэлүүлхэ хэмжээнүүдые профсоюзуудтай, комсомолтой хамта хараалхыень министерствэнүүд, албан зургаануудта даалгаха гэжэ дурадхаба.

КПСС-эй Приморско крайкомой нэгэдэхи секретарь депутат **В. П. Ломакин** Примориин экономико, эрдэм ба соёлой угаа түргэнөөр хүгжэжэ байһан тухай хэлээ.

Тинхэтэй хамта, арадай гэгээрэл тухай ССР Союзай ба союзна республикануудай хуули гаргаха гол дүримүүдэй проектые хуули болгон баталха гэжэ дурадхаад, энэмнай орон доторхи арадай гэгээрэлые хүгжөөлгэдэнь партидаа туһалха, гүрэн түрын ба уласхоорондын удха шанартай байха болоно гэжэ депутат онсолон тэмдэглэбэ.

Һурагшадай ниитын эдеэ хоол һайнаар эмхидхэлгэ — залуу үетэнэй бэеын элүүр тушаа анхарал оролдолго гаргаха ябадалтай нягта холбоотой шухала зорилго байхаһаа гадна, һургуулиин шабинарай, техникумүүдэй һурагшадай, студентнэрэй ойлгосо энэ зорилго амжалтатайгаар шиидхэлгэһээ ниилээд дулдыдана. Тиимэһээ, СССР-эй худалдаа наймаанай министр депутат **А. И. Струев** һургуулинуудай ба студентнэрэй столовонууд болон буфедүүдэй хүдэлмэри үндэһөөрнь һайжаруулха зорилготой хэмжээнүүд тухай дурдаба.

Дагестанай АССР-эй Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшэ, депутат **Р. Г. Гамзатов** сесси дээрэ үгэ хэлэхэдээ, һаяшаг лэ барга ёһо гурим даган баримталдаг байһан холын аулнуудай эмэгтэйшүүлшье мүнөө дээдэ эрдэм шудалхые эрмэлзэдэг болонхой гэбэ.

Депутадай һанамжын ёһоор, хоорондоо ехэ зайтай, таһархай, багахан, хэһэг бүһаг һургуулинуудые томоддхохо, нэгэдхэхэ ябуулга хэхэ хэрэгтэй байна. Томо һургуулинуудые эмхидхэхэ, тэдэнэй дэргэдэ—хүдөө ажахын ба промышленна томо предприятинуудтай, дүй дүршэлтэ багшанараар һургуулиие хангажа шадаха, һургуулиингаа дэргэдэ өөрын лаборатори, библиотекэ, спортын залнуудтай, музейнүүдтэй һуурин тосхонуудта интернадуудые бии болгохо шухала.

Дагестанда тиимэ томоддхомол һургуулинуудые бии болгоо һаа, олон янзын хэлэтэй арадуудые элсүүлэн нэгэдхэхэ, арад бүхэнэй хэлэ ба соёлые хүгжөөхэ хэрэгтэ, ород хэлэ бүри һайнаар шудалха ябадалда туһалха һэн гэбэ.

Туркмениин ССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ депутат **А. М. Клычев**, Ростовко областиин Орловско районой XX партсъездын н э р э м ж э т э колхозой түрүүлэгшэ депутат **П. В. Костенко**, Башкирай АССР-эй Салавадска районой Аркаульска дунда һургуулиин багша депутат **Х. С. Искандерова**, Киргизэй С. С. Р-эй Наукануудай академиин президент депутат **К. Г. Каракеев** гэгшэд мүн үгэ хэлээ.

Союзай Соведэй заседанинууд дээрэ бүхыдөө 18 хүн үгэ хэлэһэн байна. Тиимэһээ зүбшэн хэлсэлгэеэ дүүргэхэ дурадхал оруулагдана гэжэ түрүүлэгшэ мэдээсэбэ. Энэ дурадхалынь зүбшэн абтаа.

Тиин Союзай Совет сессиин зүблэхэ зүйлэй нэгэдэхи, хоёрдохи асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгэеэ дүүргэбэ.

***

Союзай Соведэй ба Национальностьнуудай Соведэй хоёрдохи хамтын заседани 15 часта, Кремлиин Ехэ ордон соо, СССР-эй Верховно Соведэй заседанинуудай залда болобо.

Нүхэд **Л. И. Брежневые, Ю. В. Андроповые, А. А. Гречкые, А. А. Громыкые, А. П. Кириленкые, А. Н. Косыгиниие, Ф. Д. Кулаковые, К. Т. Мазуровые, А. Я. Пельшые, Н. В. Подгорные, Д. С. Полянскиие, А. Н. Шелепиниие, В. В. Щербицкиие, П. Н. Демичевые, Б. Н. Пономаревые, Г. В. Романовые, М. С. Соломенцевые, Д. В. Устиновые, И. В. Капитоновые, К. Ф. Катушевые** депутадууд ба айлшад нэрьемэ удаан альга ташалгаар угтаа.

СССР-эй Верховно Соведэй Союзай Соведэй түрүүлэгшэ депутат **А. П. Шитиков** палатануудай хамтын заседаниие нээбэ. Зүблэхэ зүйлэй түрүүшын хоёр асуудалаар — СССР-тэхи арадай гэгээрэлэй ямар байдалтай байһан тухай, юрэнхы дунда, техническэ мэргэжэл олгохо, тусхай дунда ба дээдэ һуралсалые саашадань улам һайжаруулха хэмжээнүүд тухай, арадай гэгээрэл тухай ССР Союзай, союзна республикануудай хуули гаргаха гол дүримүүдэй проект тухай асуудалнуудаар СССР-эй Верховно Соведэй хоёр палатада үгэ хэлэлгэ дүүрэээ гэжэ тэрэ мэдээсэбэ.

КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо депутат **К. Т. Мазуров** палатануудай хамтын заседани дээрэ түгэсхэлэй үгэ хэлээ.

—СССР-эй Верховно Соведэй Национальностьнуудай Совет, Союзай Совет орон доторхи арадай гэгээрэлэй ямар байдалтай байһан тухай, тэрэниие саашадань хүгжөөхэ ба улам һайжаруулха хэмжээнүүд тухай, Арадай гэгээрэл тухай ССР Союзай ба союзна республикануудай хуули гаргаха гол дүримүүдэй проект тухай асуудалые бүхы талаарнь зүбшэн хэлсэбэ. Энээнэй эдэбхитэйгээр, бүтэмжэтэй тодорхойгоор үнгэрһэниинь залуу үетэниие коммунис ёһоор хүмүүжүүлгын, эрдэм олголгын манай орон дотор ниитэ партийна, ниитэ гүрэнэй, арад бүгэдын хэрэг болоһые үшөө дахин гэршэлнэ, — гэжэ К. Т. Мазуров хэлэбэ.

Совет бүлэ бүхэн, бүхы совет зон арадай гэгээрэлэй хэрэг һайжаруулха, тэрэниие улам нарижуулха гэжэ эрмэлзэдэг. Түгэс болбосоролтой хүн, соёл болон гэгээрэлэй ехэ хүгжэлтэ, марксистско-ленинскэ суртал бодолой бүридэлгэ хадаа коммунизмын замаар манай Эхэ ороной амжалтатай дабшаха шухала нүхэсэл болоно.

Депутадууд үгэ хэлэхэдээ, арадай гэгээрэлэй үүргые бүри ехэ болгохо, ороной арадай ажахын ба соёлой бүхы һалбаринуудта шухала түгэс шадабаритай хүдэлмэришэд, мэргэжэлтэдые бэлдэлгын хэрэг һайжаруулха гэжэ оролдодог Коммунис партиин, Совет гүрэнэй политикые нэгэ һаналтайгаар дэмжээ. КПСС-эй XXIV съездһээ хойшо арадай гэгээрэлые саашадань хүгжөөхын, улам нарижуулан һайжаруулхын тула орон дотор шууд бэелүүлэгдэжэ байгаа бүхы хэмжээ ябуулганууд һайшаагдаа.

Нэгэдэмэл, ажалша, политехническэ һургуули тогтоон байгуулха тухай Ленинэй заабаринуудай һагуу, мүнхэ хүсэтэй байһаниинь бүрин тодоронхой. Эдэниие бодото дээрэнь бэелүүлгэ манда асари ехэ амжалтануудые хангаа, саашадаа бүри ехэ туйлалтануудые асарха байха гэжэ бүхы депутадууд тэмдэглэбэ. Эдэ заабаринуудые, манай һуралсалай социалис ёһо гуримые саашадаа сахин хамгаалха ба бэхижүүлхэ, тэдэниие мүнөө сагай эрхэ байдалда тааруулан, саг үргэлжэ арьбадхаха зэргэтэйбди.

Гэгээрэлэй хэрэгые саашадань хүгжөөхын, һуралсал-хүмүүжүүлгын хүдэлмэриин хэм хэмжээе улам дээшэлүүлхын, һургуулинуудай материальна бааза бэхижүүлхын, һуралсал ба хүмүүжүүлгые коммунис байгуулалтын бодото хэрэгтэй бүри нягтаар холбохын тула союзна ба автономито республиканууддай партийна организацинуудай, Верховно Соведүүдэй, Министрнүүдэй Соведүүдэй, нютагай Соведүүдэй арадай гэгээрэлэй зургаануудай, һуралсал-хүмүүжүүлгын эмхи зургаануудай, үйлэдбэриин коллективүүдэй, ниитын эмхинүүдэй ябуулдаг ехэ, үрэ түгэс хүдэлмэри тухай депутадууд хэлэбэ.

Эндэхи зүбшэн хэлсэлгэ юу харуулааб гэхэдэ, ургажа байгаа үетэниие коммунис ёһоор хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ манай ороной арадуудай хамтадаа бии болгоһон дүй дүршэлэй угаа баян, түгэлдэр байһые элирхэйлээ.

К. Т. Мазуров сесси дээрэ Союзай Соведэй ба Национальностьнуудай Соведэй депутадуудай, комиссинуудай оруулһан шухала дурадхалнууд, хэлэһэн ажаглалтанууд тушаа тогтохо зуураа, иигэжэ мэдүүлбэ: правительствын зүгһөө, тэрэшэлэн зохихо министерствэнүүдэй ба албан зургаануудай зүгһөө эдэ бүгэдэ анхаралтайгаар хаража үзэгдэхэ гэбэ.

Арадай гэгээрэл тухай ССР Союзай ба союзна республикануудай хуули гаргаха тушаа правительствын оруулһан проект СССР-эй Верховно Соведэй комиссинуудай нэмэлтэ элидхэлнүүд, депутадуудай хэлэһэн үгэнүүд соо бүрин дэмжэгдэһэн, нэгэ һаналтайгаар һайшаагдаһан байна. Гэхэ зуура, хуулиин проектдэ зарим нэмэлтэнүүдые оруулха гэжэ дурадхагдаа. Зарим нэмэлтэнүүдые хуулиин проектдэ оруулмаар гэжэ элидхэлшэ түгэсхэлдөө һанамжалба.

Хуули гаргаха гол дүримүүдые гүрэнэй засагай дээдэ зургаанай — ССР Союзай Верховно Соведэй баталан абалга арадай гэгээрэлэй талаар Коммунис партиин хараалһан зорилгонуудые амжалтатай бэелүүлхэ шухала нүхэсэл болохо, манай ороной залуу үетэнэй суртал бодолой талаараа урган дэбжэлгэдэнь коммунис хүмүүжүүлгын бүхы хэрэгтэ туһа хүргэхэ байха гэжэ К. Т. Мазуров тэмдэглээ.

«СССР-тэхи арадай гэгээрэлэй ямар байдалтай байһан тухай, юрэнхы дунда, техническэ мэргэжэл олгохо, тусхай дунда ба дээдэ һуралсалай хэрэгые саашадань улам һайжаруулха хэмжээнүүд тухай» СССР-эй Верховно Соведэй тогтоол баталхые түрүүлэгшэ дурадхаба.

Энэ тогтоолые сесси бүгэдын дуугаар баталан абаа.

Удаа тээнь «Арадай гэгээрэл тухай ССР Союзай ба союзна республикануудай хуули гаргаха гол дүримүүдые баталха тухай» хуулиин проект голосованида табигдаа. Депутадууд тус тус палатадаа сугларжа, дуугаа үгэбэ.

«Арадай гэгээрэл тухай ССР Союзай ба союзна республикануудай хуули гаргаха гол дүримүүдые баталха тухай» СССР-эй хуулиие Верховно Совет бүгэдын дуугаар баталан абаа.

СССР-эй Верховно Совет зүблэхэ зүйлэйнгөө удаадахи асуудалые хаража захалба.

СССР-эй юстициин министр депутат **В. И. Теребилов** «Гүрэнэй нотариат» тухай СССР-эй хуулиин проект тушаа элидхэл хээ.

Национальностьнуудай Соведэй хуули һанамжалан дурадхадаг комиссиин түрүүлэгшэ депутат **И. Г. Кэбин** зүблэхэ зүйлэй гурбадахи асуудалаар нэмэлтэ элидхэл хэбэ.

Удаа тээнь зүблэхэ зүйлэй гурбадахи асуудалаар хамтын заседани дээрэ үгэ хэлэлгэн эхилээ.

Общественэй эршэмтэй түргэнөөр хүгжэжэ байһан ушар экономическа ба граждан холбооe хуули заршамай талаар бүри һайнаар гуримшуулха эрилтэ табина, — гэжэ Московско областиин ажалшадай депутадуудай Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ депутат **Н. Т. Козлов** хэлэбэ. Парти болон гүрэн хуулинуудаар тогтоолнуудаар, бусад хэмжээнүүдээр дамжуулан, арадай ажахые сэхэ хүтэлбэрилдэг, захиргаанай демократическа гол ёһонуудые хүгжөөдэг байна.

СССР-эй Верховно Сүүдэй түрүүлэгшэ депутат **Л. Н. Смирнов** үгэ хэлэхэдээ, манай ороной ажахын хүгжэлтын, Совет гүрэнэй гадаадын экономическа холбооной үргэдэлгын, гражданинуудай баян дэлгэр байдалай һайжаралгын, хүн зоной эрдэм болбосоролой дээшэлэлгын зэргээр нотариадай зургаануудай ажал ябуулгын хэмжээн улам ехэ, тэрэнэй шанжэнь бүри орёо болоно гэбэ.

СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо депутат **Н. Н. Родионов** «Гүрэнэй нотариат тухай» СССР-эй хуулиие баталан абаха гэһэн дурадхалнуудые дэмжээ.

Тиин «Гүрэнэй нотариат тухай» СССР-эй хуулиин проектые зүбшэн хэлсэлгэ дүүрэбэ. Хуулиин проект тус тус палатаар дуугаа үгэлгэдэ табигдаа.

Депутадууд «Гүрэнэй нотариат тухай» СССР-эй хуулиие бүгэдын дуугаар баталан абаба.

СССР-эй Верховно Совет «Гүрэнэй нотариат тухай» СССР-эй хуулиие хүсэндэ оруулха гурим тушаа тогтоол мүн лэ баталагдаа.

СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй секретарь депутат **М. П. Георгадзе** СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указуудые баталха тухай асуудалаар элидхэл хэбэ.

Депутадууд СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указуудые бүгэдын дуугаар баталаад, тэдээн тушаа зохихо хуулинууд ба тогтоолнуудые абаба.

Тиигээд СССР-эй наймадахи зарлалай Верховно Соведэй зургаадахи сесси ...раа.

(ТАСС).

Национальностьнуудай Соведэй заседани дээрэ депутат А. И. ЖАЛСАРАЕВАЙ хэлэһэн үгэ

(Буряадай АССР-эй Октябрьска һунгуулиин округ)

Нүхэд депутадууд! Мүнөө эди шэдитэ техникэ, соёлой бүхы туйлалтанууд бүгэдэ арадай баялиг болохонь, энээнһээ хойшо хүнэй ухаан бодол, оюун бэлиг хэнтэглэн хомхойролгын, дарлалта мүлжэлгын арга хэрэгсэл хэзээдэшье болохогүй гэжэ Коммунис партиин, дэлхэй дээрэхи түрүүшын социалис гүрэнэй үндэһэ һуури табигша Владимир Ильич Ленин Совет засагай эхиндэ, Агуухэ Октябриин социалис революциин илаһанай һүүлээр хэдэхэн һарын үнгэрһэн хойно хэлээ һэн...

Нүхэд, Ленинэй хэлэһэн эдэ сэсэ мэргэн үгэнүүд манай нюдэн дээрэ амжалтатайгаар бэелээ. Манай орондо, хүгжэнги социализмын орон дотор, һуралсал ба гэгээрэл, эрдэм наука ба соёл культура, үнэхөөрөөшье, бүгэдэ арадай баялиг боложо, хүгжэлтынгөө замда туйлан ехэ амжалтануудые туйлаа.

Октябриин революциин урда тээ гансал политическэ ямаршье эрхэгүй байхаһаа гадна, соёл болбосоролой талаар ахир тулюур, гээгдэнги байһан манай ороной национальна нютагуудта арадай гэгээрэл, һуралсал, эрдэм наука, соёл культура илангаяа ехээр хүгжэһэн байна. Һаяхан 50 жэлэйнгээ ойе тэмдэглэһэн Буряадай Автономито Совет Республикые жэшээ болгон харая. Октябриин революциин урда тээ энэмнай үзэг бэшэг мэдэхэгүй улад зонтой хизаар байһан юм. Үндэһэн зоной—буряадуудай—дундаһаа оройдоол 7—8 процентнь үзэг бэшэг мэдэхэ байгаа. Олохон һуурин тосхонуудта үзэг бэшэг мэдэхэ нэгэшье хүниие олохо гээшэ хүшэр һэн. Аяар 1926 ондо, республикын байгуулагдаһанһаа хойшо гурбан жэлэй үнгэрөөд байхада, хүн зоной 60 гаран процентнь үзэг бэшэг мэдэхэгүй байгаа.

Урдын байгуулалтаһаа Совет засаг ниимэл баялиг абаа һэн. Тингэбэшье 30-аад онуудай һүүл багта партиин, Совет гүрэнэй анхарал оролдолгын ашаар, партийна ба комсомолой эмхинүүдэй, соёл-гэгээрэлэй эмхи зургаануудай ехэ хүдэлмэри хэһэнэй ашаар үзэг бэшэг мэдэхэгүй байлга бүрин усадхагдаһан байгаа бэшүү.

Мүнөө манай республика дотор бүгэдэ ниитын найман жэлэй һуралсал бэелүүлэгдээ, залуушуулай бултадаа дунда һургуулитай болохо эрхэ байдал байгуулагданхай. Юрэнхы эрдэмэй һургуулигүй нэгэшье һуурин тосхон мүнөө Буряад орондо үгы юм. Тинхэдэ һургуулинуудай хахадһаа үлүүнь найман жэлэй ба дунда һургуулинууд болоно.

Республика доторнай олон тоото тусхай дунда һургуулинууд, дүрбэн дээдэ һургуули хүдэлнэ. 43 мянга шахуу студент эдэ һургуулинуудта һурадаг. Манайда 10 мянган хүн бүхэндэ дээдэ һургуулиин 249 студент хүртэнэ. Арадай ажахын гол шухала һалбаринуудта хүдэлхэ 8 мянга шахуу мэргэжэлтэниие дээдэ һургуулинууд, техникумүүд жэл бүри бэлдэн гаргана.

Нэгэ ниимэ тоо баримта арадай соёлой, гэгээрэлэй туйлай ехээр хүгжэһэн тухай тодо хурсаар элирхэйлэн гэршэлнэ. Республикын арадай ажахыда хүдэлдэг мянган хүн бүхэнэй 604-ниинь дээдэ гү, али дунда (дүүрэн ба дүүрэн бэшэ) һургуулитай юм. Ниимэ тоо баримта һонирхолтой байна. 1940 ондо Буряадай арадай ажахыда дипломтой 5 мянган мэргэжэлтын хүдэлжэ байһан һаа, харин мүнөө 55 мянга гаран хүн ажаллана. Манай республикын хүн зоной соёл гэгээрэл хурдан түргөөр хүгжэжэ байнхай.

Арбан жэлэй урда тээ СССР-эй Наукануудай академиин Сибириин таһагай филиал Буряад орондо нээгдээ һэн. Эдэ үсөөхэн жэлнүүдэй турша соо филиал эрдэмэй ехэ түб боложо, олон зуугаад эрдэмтэд эндэ ажаллана. Манай эрдэмтэдэй зарим шэнжэлгэнүүд, нээлтэнүүд совет эрдэм ухаанда шухала туһа нэмэри хэнэ.

Совет засагай жэлнүүдтэ Буряад ороной арадуудай түхэл маягаараа национальна, удхаараа социалис соёл культурын ямараар урган хүгжэһые тодо хурсаар гэршэлэн харуулһан үшөө олон тоо баримтануудые дурдажа болоно. Арадуудай соёл гэгээрэл хүгжөөхэ талаар парти, правительствын хэһэн соёлой хубисхалай аша үрэ, Коммунис партиин ба Совет гүрэнэй ленинскэ национальна политикын, манай ороной арадуудай аха дүүгэй хани барисаанай аша үрэ ниимэл даа. Агуусхэ ород арадай, манай ороной бусад арадуудай үнэн зүрхэнэй һайн һайхан асари ехэ туһаламжын ашаар урдань гээгдэнги байһан заха булангуудай, тэдэнэй дунда Буряад ороной арадуудай соёл гэгээрэл хүгжэн һалбарһан байна. Аха дүүгэй энэ туһаламжынь түлөө Буряадай ажалшад хэмжээлэшэгүй баяр баясхалантай. Энэ туһаламжыень хэзээдэшье мартахагүйбди.

Нүхэд депутадууд! Манай арадай гэгээрэлэй социалис ёһо гуримууд, байгуулалта үе сагаар шалгагдажа, арсашагүй булюу һайн байһанаа харуулаа. Тингээшье һаань, тэрэниие саг үргэлжэ һайжаруулха тухай, арадай гэгээрэлэй хэрэгые улам бүри үндэр хэмжээндэ гаргахын тула эхин һургуулиһаа дээдэ һургуули хүрэтэр бүхы һургуулинуудай хүдэлмэриие таһалгаряагүй һайжаруулха тухай Коммунис парти, Совет гүрэн анхарал оролдолго хододоо хандуулжа байдаг.

Владимир Ильич Ленинэй түрэһөөр 100 жэлэй ойдо зорюулжа, КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь нүхэр Л. И. Брежнев элидхэл хэхэдээ, иигэжэ хэлээ һэн: «Хэдэн жэлэй үнгэрхэдэ, мүнөө партын саана гү, али студентнэрэй һандали дээрэ һууһан хүнүүд үйлэдбэридэ, эрдэм наукада, соёл культурада хүдэлхэеэ ошохо. Мүнөө тэдэниие ямараар һургаһанһаамнай, ерээдүйдэ манай общественэй ямараар дэбжэлтэ гол түлэб дулдыдаха бэшүү... Залуу хүнүүдые гүнзэгыгөөр бодомжолжо һургаха, ниитын ажалда ба үйлэдбэриин хүдэлмэридэ дүршэлтэйгөөр бэлдэхэ гээшэ манай гол зорилго болоно».

Ургажа ябаа үетэниие һайнаар һургалгын, коммунис ёһоор хүмүүжүүлгын асуудалнуудта партиин Центральна Комитет, Совет правительство ехэ анхаралаа хандуулна. Партиин XXIV съезд дээрэ хараалагдаһан арадай гэгээрэл һайжаруулха хараа шугамаа залан сэхээр бэелүүлэн, КПСС-эй Центральна Комитет, СССР-эй Министрнүүдэй Совет «Хүдөөгэй юрэнхы эрдэмэй һургуулиин хүдэлмэриие саашадань һайжаруулха хэмжээнүүд тухай» тогтоол абажа, хүдөө нютагуудай һургуулиин хэрэгые шэнэ, бүри үндэр хэмжээндэ гаргаха хэмжээ ябуулгануудые тодорхойлон хараалаа. Залуушуулые бүгэдэ ниитын дунда һуралсалда оруулхые түгэсхэхэ ба юрэнхы эрдэмэй һургуулиие саашадань хүгжөөхэ тухай КПСС-эй Центральна Комитедэй, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй урда тээнь абаһан тогтоолдол адли, энэ тогтоолые бүхы ажалшад сэдьхэлээ ханангяар, халуунаар угтаа.

Арадай гэгээрэл ба тэрэниие саашадань һайжаруулха хэмжээнүүд тухай асуудалые СССР-эй Верховно Соведэй харамжада табиһан ушар арадай гэгээрэл хэлбэришэгүйгөөр хүгжөөхэ тухай парти, правительствын эсэшэ сусашагүй анхарал оролдолгын шэнэ гэршэ болоно. Энэ асуудал зүбшэн хэлсэлгэ ургажа ябаа үетэниие коммунис ёһоор хүмүүжүүлхын тула партиин XXIV съезд дээрэ абтаһан зорилгонуудые амжалтатайгаар шиидхэлгэдэ ехэ удха шанартай байһаниинь маргашагүй.

Нүхэд депутадууд! «Арадай гэгээрэл тухай ССР Союзай ба союзна республикануудай хуули гаргаха гол дүримүүдэй» проектын хэблэлдэ тунхаглагдахадань, үргэн ниитэ ажалшад халуунаар һайшаан угтаа гээд хэлэжэ болоно. Имагтал багшанарай коллективүүдтэ бэшэ, харин предприятинуудай, колхоз, совхозуудай ажалшадай суглаанууд дээрэ проект ехэ һонирхолтойгоор зүбшэн хэлсэгдээ. Тинхэдэ олон шухала дурадхалнууд оруулагдаһан, ажаглалтанууд хэгдэһэн хүсэлэнгүүд хэлэгдэһэн байна. Эдэнэй зариман тухай тогтон хэлэхэ хүсэлэнтэйб..

Нэгэдэхеэр, энэмнай үхибүүдэйнгээ ямар хэлэн дээрэ һурахыень түрэлхидэй өөһэдөө шэлэхэ ёһо гурим бодото дээрэнь бэелүүлхэ тухай асуудал болоно. Манай орон дотор наринаар сахигдадаг энэ шухала демократическа ёһо гурим социалис ниитын байгуулалтын гайхамшаг шэнжэ шанарынь болонхой. Үхибүүдэе ямар хэлэн дээрэ һургаха эрхэ бүхы үндэһэ яһатанда гүрэн түрэмнай олгохоһоо гадна, энэ тэрэ үндэһэ яһатанай хэлэн дээрэ ном зааха һургуулинуудые байгуулдаг, мэргэжэл шадабаритай багшанараар, һуралсалай туһалбариин хэрэгсэлнүүдээр эдэ һургуулинуудые хангаха тухай анхаралаа хандуулдаг байна. Тингэжэ түхэл маягаараа национальна, удхаараа совет социалис, соёл культурын гол хубинь болоһон наци ба арад үндэһэн бүхэнэй өөрсэ шэнжэтэй соёл культура хэлбэришэгүйгөөр хүгжөөхэ шухала байдал тогтоогдоно. Үхибүүдээ нэгэдэхи класснаа эхилээд ород хэлэн дээрэ заадаг һургуулинуудта һургахые хүнүүд, илангаяа бага үндэһэ яһатан хүсэдэг байна. Энэ хүсэл эрмэлзэлынь ойлгосотой ааб даа. Ород хэлэн бүхы үндэһэ яһатанай, арадуудай хоорондо үгэеэ ойлголсохо, холбоотой байха хэлэн мүн. Тэрэ манай орон доторхи ородһоо бэшэ бүхы арадуудай хоёрдохи түрэлхи хэлэниинь үнинэй болонхой. Ород хэлэ мэдэлгэ, һургуулинуудай хэшээл ород хэлэн дээрэ заалга бүхы арадуудай, илангаяа манай ороной бага арадуудай, ажабайдалайнь эрилтэ болоо.

Манай социалис общественэй байдалда наци, арад бүхэн түрэлхи хэлээ али бүхы талаарнь хүгжөөхэ аргатай юм. Жэшээлхэдэ, Совет засагай үедэ буряад арад ниитэ нэгэн литературна хэлээ хүгжөөхэ аргатай болоо. Гэбэшье ород хэлэн үндэһэ яһатан бүхэндэ түрэлхи хоёрдохи хэлэниинь болоһон байна. Тэрэниие мэдэнгүй, мүнөөнэй эрдэм наукын, соёл культурын туйлалтануудые шудалжа, бусад арадуудтай харилсаа холбоо хэжэ болохогүй.

Ород бэшэ һургуулинуудай эхин классуудта һурадаг һурагшад бүхы предмедүүдээ түрэлхи хэлэн дээрэ үзэдэг, харин аха классуудта бүхы предмедүүдээ ород хэлэн дээрэ үзэжэ эхилдэг байна. Урдандаа, эрдэм наукын, соёл культурын мүнөөнэйхидэ адли хурдан түргөөр хүгжэдэггүй байхадань, ниимэ ёһо гурим яһала тааруу һэн. Харин мүнөө энэмнай яашье таарагүй. Манай үхибүүдые нэгэдэхи класснаа эхилжэ, ород хэлэн дээрэ заадаг болыт гэһэн эрилтэ түрэлхид табина. Үгы гэбэл, ород хэлэн дээрэ заалгадаг үхибүүдтэ орходоо, хүгжэлтынгөө талаар манай үхибүүд гээгдэнэ гэжэ эдэнэр хэлэнэ. Эдэ эрилтэнүүдынь зүб, үндэһэ баримтатай.

Мүнөө национальна һургуулинуудта түрэлхи хэлэн дээрэ заалгадаг һурагшад саашадаа аха классуудта гол предмедүүдээ ород хэлэн дээрэ үзэдэг болоходоо, ехээр ядалсана гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Дээдэ һургуулинуудта һурахадаа, эдэнэр бүри ехэ түбэг бэрхэшээлнүүдтэй ушарна.

Ород, буряад зонһоо гадна, бусад олон үндэһэ яһатанай арадуудай ажаһуудаг манай республикын эрхэ байдалые хараада абажа, национальна һургуулинуудта нэгэдэхи класснаа эхилээд ород хэлэн дээрэ ном зааха, түрэлхи хэлэн ба литературые тусгаар предмет болгожо шудалха тухай асуудал шиидхэхээр саг ерээ гэжэ тоолонобди. Ондоогоор хэлэхэдэ, манай республика дотор ажаһуудаг ород бэшэ национальностьнуудай ажалшадай эрилтэнүүдые хараада абажа, дүүргэхэ хэрэгтэй гэжэ тоолонобди. Энээниие нэгэ зулаар хэжэ болохогүй. Ехэ бэлэдхэл хэгдэхэ ёһотой. Саг соогоо шиидхэгдэхэ ёһотой асуудалнууд тохёолдоно. Энэнь нэн түрүүн түрэлхи хэлээ, мүн ород хэлэ һайнаар мэдэхэ багшанарай кадрнуудые бэлдэхэ асуудал болоно.

Үшөө ондоошье асуудалнууд бии. Ойрын жэлнүүдтэ ород бэшэ һургуулинуудта бэлэдхэлэй классуудые бии болгохо шухала. Эдэ гол түлэб колхозой, совхозой түб буусаһаа холо, мүн холын бэлшээринүүдтэ ажаһуудаг малшадай үхибүүдтэ хэрэгтэй байна. Эдэнэр бусад үхибүүдтэй холбоо багатай байһан дээрэһээ хүгжэлтынгөө талаар гээгдэнэ, ород хэлэ мууса мэдэнэ. Бэлэдхэлэй класста һураагүй һаа, тэдэ бусад үхибүүдтэй хамта һайнаар һуража шадахагүй бшуу.

Н ү х э д, эдэ хэмжээ ябуулгануудые бэелүүлхэдэнь, СССР-эй Гэгээрэлэй министерство, Педагогикын эрдэмэй академи арадай гэгээрэлэй органуудта бодото туһаламжа үзүүлхыень хүсэнэбди. Академи эрдэм ухаанда үндэһэлһэн зууршалалгануудаар национальна һургуулинуудые хангаха ёһотой. Социальна ехэ удха шанартай хэмжээ ябуулганууд тухай эндэ хэлэгдэнэ. Гэхэ зуура, даб дээрэ олохон юумэн туршалга болгон эрдэм ухаанай тобшололгүйгөөр, үндэһэ баримтагүйгөөр хэгдэнэ. Энэнь буруу гээшэ ааб даа. СССР-эй Гэгээрэлэй министерство, РСФСР-эй Гэгээрэлэй министерство, Педагогикын эрдэмэй академи эдэ асуудалнуудые дары түргөөр шиидхэхэ байха гэжэ найданабди.

Нүхэд депутадууд! Хуулиин проектын зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан бусад олон асуудалнууд сооһоо үшөө нэгэн тухайнь—ажалда дүршэлтэйгөөр һургуулида хүмүүжүүлхэ тухай хэлэхэ хүсэлэнтэйб.

Олохон һургуулинуудта ажалда дүршэлтэйгөөр һургаха, мэргэжэлээ шэлэхэ хэрэгэй хангалтагүйгөөр табигдаһыень түрэлхид, үргэн олониитэ буруушаажа байһанаа тон зүбөөр мэдүүлнэ. Һуралсалай түсэбүүд дотор IV—X классуудта ажалай хэшээлдэ неделидээ 2 час, харин национальна һургуулинуудта оройдоол нэгэ час үгтэдэг юм. Тиихэдэ 6—7-дохи классуудай һурагшад долоон хоногой турша соо, юһэдэхи классай һурагшад һуралсалай - туршалгын участок дээрэ 24 үдэрэй турша соо хүдэлдэг байна. Иимэ эрхэ байдалда һурагшадые ажалда дүршэл шадабаритайгаар һургалгын аша үрэ тухай хэлэжэ болохоор аал. Ушарынь юуб гэхэдэ, һургуули һурагшадые ажал хүдэлмэридэ дүршэл шадабаритайгаар һургаха ёһотой.

Нүхэд, һургуулинуудай һуралсалай түсэбэй үлүүсэ ехэ байһыень һайн мэдэнэбди. Тиимэһээ ажалда дүршэл шадабаритайгаар һургаһ хүмүүжүүлхын тула нэмэлтэ час олохо гээшэ хүшэр юм ааб даа. Тингээшье һаань, үйлэдбэриин ажалтай һуралсалай холбооень саашадаа бэхижүүл... тула шэнэ зам бэдэрхэ, ... асуудал шиидхэлгэдэ пр... приятинуудые, колхоз, ... хозуудые, мүн түрэлхи... элсүүлэн хабаадуулха шу... ла. Хэрбээ хото горо... һургуулинууд тухай хэ... болоо һаа, эндэхи багша... түрэлхид һургуули шада... үйлэдбэриин түбүүдые б... гуулха дүй дүршэлдэ ... ехээр анхаралаа таби... байна. Энээн тухай һа... «Правдада» бэшэгдээ ... Педагогикын эрдэмэй ака... ми энэ асуудалаар ехэ ю... хэхэ ёһотой. Иимэ түбүү... дүй дүршэлые согсол... һургуулинуудта эльгээхэ ... гэтэй. Эдэнэй үгы ба... республикануудта, һур... линуудта һ у р г у у л... нууд хоорондын һуралса... түбүүдые зоримгойгоор б... гуулха гээшэ шухала ... тоолонобди.

Хүдөөгэй һургуули ту... хэлэхэ болоо һаа, КПСС... ЦК-гай, СССР-эй Минис... нүүдэй Соведэй тогтоо... ажалда дүршэл шадаба... тайгаар хүмүүжүүлхэ ас... дал шиидхэлгэдэ һайн ... байдал байгуулагдана. һ... гуули тухай анхарал ор... долго гаргаха ёһотой б... хүнүүд энэ шухала уял... дүүргэжэ, һуралсалай хү... мэридэ, ажалда дүршэл ... дабаритайгаар хүмүүжү... рэгтэ материальна үнд... һуури дары түргөөр байгу... хые хангаха ёһотой.

(Альга ташалган).

МҮРЫСӨӨНДЭ ТҮРҮҮЛЭГШЭДТЭ— ШАНГУУД

Байгша оной хоёрдохи кварталда гүрэнэй худалдаа наймаанай, ниитын эдеэ хоолой предприятинуудай коллективүүдэй дунда дэлгэрһэн мүрысөөнэй дүнгүүдые, ойн баярай хүндэлэлдэ абаһан уялганууддайнь дүүргэлтые Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет, профсоюзуудай областной Соведэй Президиум һаяхан хаража үзэбэ.

Мүрысөөндэ түрүүлһэн худалдаа наймаанай хэдэн предприятида Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй, облпрофсоведэй дамжуулгын Улаан тугуудые, хоёрдохи мүнгэн шангуудые барюулха тогтоол баталан абтаа.

900 түхэриг мүнгэн шантай дамжуулгын Улаан туг Улаан-Үдын горпищеторгын ажахын тоосоондо оруулагдаһан 14-дэхи магазинай коллективтэ барюулагдаха болобо. Энэ коллектив эдеэ хоол худалдаха түсэбөө 103 процент, олзо оруулха түсэбөө 100,9 процент дүүргээ.

Эд бараа наймаалха түсэбөө 102,6 процент, олзо доход оруулха түсэбөө 103,8 процент дүүргэһэн горпромторгын 3-дахи магазинай коллективтэ 600 түхэриг, эдеэ хоол наймаалха түсэбөө 128 процент дүүргэжэ, түсэбтэ гаргашала 42 процент доошолуулжа шадаһан Улаан-Үдын 4-дэхи столовын коллективтэ 600 түхэриг мүнгэ дамжуулгын Улаан тугуудтайгаар барюулагдахаар шиидэгдээ.

Эдеэ хоол наймаалха тү... бөө 104.8 процент, олзо ору... ха түсэбөө 110 процент дү... гэһэн горпищеторгын 13-д... магазинай коллективтэ 4... түхэригэй гурбадахи мү... шан барюулагдаха болобо.

Спортивна эд бараа на... маалдаг магазинай коллек... тэ 200 түхэригэй мүнгэн ш... барюулагдахаар шиидэ... Энэ коллектив эд бараа на... маалха түсэбөө 106,7 проц... олзо оруулха түсэбөө 113 п... цент дүүргээ.

Столовонуудай трестын 1... дэхи столовын магазинай ко... лективтэ 400 түхэригэй мү... гэн шан барюулагдаха боло... Энэ магазинай коллектив ... бараа наймаалха түсэбөө 10... процент дүүргэһэн байна.

СССР-эй АРАДАЙ АЖАХЫН ТУЙЛАЛТАНУУДАЙ ВЫСТАВКЫН ГЛАВНА КОМИТЕДЭЙ

ТОГТООЛ

БУРЯАДАЙ АССР-эй АЙМАГ, АЖАХЫНУУД БОЛОН ХҮДӨӨ АЖАХЫН ТҮРҮҮШҮҮЛЫЕ 1973 ОНОЙ СССР-эй АРАДАЙ АЖАХЫН ТУЙЛАЛТАНУУДАЙ ВЫСТАВКЭДЭ ХАБААДАГШААР БАТАЛХА БА ШАГНАХА ТУХАЙ

1972 ондо хүдөө ажахын хүгжэлтэдэ амжалта туйлаһанайнь ба «СССР-эй ВДИХ-гай 1973—1975 онуудай гурим ба дүнгүүдые» дүүргэһэнэйнь түлөө СССР-эй Арадай ажахын туйлалтануудай выставкын Главна комитет иигэжэ тогтообо:

Выставкын дипломууд болон медальнуудаар шагнаха:

ХЭЖЭНГЫН АЙМАГҺАА

Мүнгэн медляар ба үнэтэ бэлэгээр

Цыденова Цыпилма Булатовнае — «50 лет Октября» совхозой хонишон, **Агапитов** Иннокентий Петровичые — Чисаанын совхозой малшан.

Бронзо медаляар ба үнэтэ бэлэгээр

Дашиев Согто Доржиевичые — «50 лет Октября» совхозой шофёр, **Бадмаев** Бальжинима Бадмаевичые — Хэжэнгын совхозой шофёр, **Ухинов** Бадма-Доржо Ухиновичые — Загаһатын совхозой хонишон, **Лайданов** Александр Ринчиновичые — Худанай совхозой тракторист.

ХОРИИН АЙМАГҺАА

Алтан медаляар ба үнэтэ бэлэгээр

Жапов Балдоржи Абидуевичые — Хориин совхозой малшан.

Бронзо медаляар ба үнэтэ бэлэгээр

Баяртуев Цыден Лудановичые — Хориин совхозой малшан, **Цыреторова** Цырен-Ханда Цыреновнае—Хориин совхозой малшан, **Цыренжапова** Бадма-Хандые — Хориин совхозой малшан.

ЯРУУНЫН АЙМАГҺАА

Алтан медаляар ба үнэтэ бэлэгээр

Дагбаева Цыремжит Гармаевнае — «Комсомольский» совхозой тугалшан.

Бронзо медаляар ба үнэтэ бэлэгээр

Дашиев Дашицырен Жигжитовичые — «Комсомольский» совхозой тракторист, **Итюев** Владимир Ринчиновичые — «Комсомольский» совхозой тракторист, **Климов** Василий Фомеевичые — Нарһатын совхозой шофёр, **Гладков** Анатолий Михайловичые — «Юбилейный» совхозой шофёр, **Гурбазаров** Цыбик Доржиевичые — «Победа» колхозой хонишон, **Макаров** Виктор Васильевичые — «Победа» колхозой шофёр, **Берсанов** Шафей Гусмановичые — Яруунын совхозой малшан, **Антонов** Владимир Ивановичые—Яруунын совхозой малшан, **Бадмаев** Чингис Зоригтуевичые—Яруунын совхозой хонишон, **Тугмитова** Димит Ринчиновнае — Яруунын совхозой тугалшан, **Бальжинимаев** Содном Цыбиковичые — Нисэнгын совхозой хонишон, **Доржиева** Цырен-Ханда Цыбикжаповнае—«Коммунизм» колхозой хонишон.

ХУРАМХААНАЙ АЙМАГҺАА

Алтан медаляар ба үнэтэ бэлэгээр

Цыденова Цындэма Нимаевнае—Гааргын совхозой тугалшан.

Мүнгэн медаляар ба үнэтэ бэлэгээр

Евреева Софья Жамьяновнае—Гааргын совхозой техник-үрэжүүлэгшэ.

Бронзо медаляар ба үнэтэ бэлэгээр

Энхеева Согто Тыхеевнае — Гааргын совхозой хонишон, **Елбоев** Хүбисхал Бухаевичые — Гааргын совхозой хонишон, **Дармаев** Бальжинима Сыбхеевичые — Гааргын совхозой малшан, **Тыхеев** Дарма Дашеевичые — Гааргын совхозой комбайнер, **Степанов** Илья Васильевичые — Аргатын совхозой комбайнер.

Аялга

ОРОД НҮХЭДНАЙ ТУҺАЛАА ҺЭН

Совет Буряадай уран һайханай оюун бэлигэй түүхэдэ, илангаяа хүгжэмэй хүгжэлтэдэ ород композиторнуудай үүргые аргагүй үнэтэйгөөр сэгнэдэг гээшэбди. Ород композиторнууд Р. Глиэр, М. Фролов, П. Берлинский, Л. Книппер, В. Морошкин, С. Ряузов болон бусад буряад дуу хүгжэмһөө эхилээд, томонууд зохёолнуудые бэшэжэ, хүгжэмэймнай хүгжэлтын эхи табилсаһан юм. Гэхэтэй хамта манай композиторнууд Д. Аюшеев, Ж. Батуев, Б. Ямпилов гэгшэдтэ һургаал заабари үгэһэн, суг хүдэлһэншье байна.

Ородой бэлигтэ композитор Маркиан Петрович Фролов тухай һанахада, тэрэнэй нэрые дурдахада, тэрэнэй бэшэһэн «Энхэ-Булад баатар» гэжэ түрүүшын буряад оперо эжэлүүдгүй һанаанда ороодхидог.

1940 ондо Москвада Буряадай искусство болон литературын түрүүшын декада М. Фроловой «Энхэ Булад-баатар» гэжэ опероор нээгдээ бэлэй. Намжил Балданогой либреттээр зохёогдоһон энэ оперо москвагайхидта ехэтэ һайшаагдаһан байха юм. Буряадай үльгэр, түүхын удхаар найруулагдаһан, арад зоной агуу хүсэ шадалые харуулһан энэ зохёол, манай залуу оюун бэлигтэ артистнарай үнэншэмэ тодо һонор наадан, тэдэнэй хонгёо сэбэр хоолой, эгээ шухаланьгэхэдэ, оперын национальна, удха түгэлдэр хүгжэм, хатар наадан түб хотын ажалшадые гайхуулжа шадаһан байна. Тиигэжэ энэ оперо буряадай мэргэжэл түгэлдэр хүгжэм зохёолгодо тогтууритай бүхэ тулга боложо ороо бэлэй.

Мүн лэ энэ декадада Москвагай Ехэ театрай ендэр дээрэһээ Виктор Морошкиной «Эржэн» гэжэ хүгжэмтэ драма харуулагдаа һэн. Композитор энэ пьесэдээ хорёод гаран хүгжэмтэ хэһэгүүдые найруулан зохёоһон юм. Энэ зүжэг соо аари, дуунууд, хоровой, инструментальна зохёолнууд олоор ороһон байна.

Бэлигтэ бэрхэ композитор Виктор Иванович Морошкин манай Буряадта 1936 ондо ерэһэн юм. Манай республикада дүрбэ шахуу жэл соо байха үедөө нилээдгүй ехэ ажал хэжэ, хүгжэм дуунда хүбүүд, басагадыемнай һургахаһаа гадна, буряадай уран һайханиие хүгжөөхэ хэрэгтэ сэгнэшэгүй ехэ хубитаяа оруулһан байна.

Композитор Бау Ямпиловтай Хори, Хэжэнгэ болон бусад нютагуудаар ябажа, арадай хэдэн зуун аялга суглуулан, тэдэнээ бүри уянгатай, удхатай, нугархай болгон найруулжа, олон тоото дуунуудай тусхай ном хэблүүлһэн байна. Энэ үедэ найруулһан дуунуудынь гэбэл, үнинэй мэдээжэ болонхой «Алтан гургалдай», «Боро хүхы», «Хадаһаа үндэрхэн», «Уулын үндэр модондо» гэхэ мэтэ дуунууд болоно.

Виктор Иванович Морошкин эгээл түрүүлэн шахуу буряадай арадай инструментнүүдэй оркестрэй наадаха хүгжэм зохёожо эхилээ һэн. Эндэһээ эхилжэ, буряадай инструментальна хүгжэм эшээ татан хүгжэһэн байна. 1940 ондо В. Морошкин «Буряад орон» гэжэ кантата бэшэһэн юм. Солистнуудай, хоорой, симфоническа оркестрэй наадаха энэ зохёол соогоо буряад арадай жаргалта ажабайдалые магтан дуулаа бэлэй. Залуу композитор эгээл түрүүлэн, жаргалта сагай амисхалые хүгжэмдөө оруулжа шадаа. Гуша гаран жэлэй саада тээ бэшэгдэһэн энэ кантата бодото байдалые харуулһан зохёолнуудые бэшэхыень ургажа ябаһан залуу композиторнуудые уряалһаншье байжа болоо.

Композиторай зохёолнууд соогоо харуулһан арад зоной ажабайдал, байгаали дэлхэйн үзэсхэлэн һайхан шэнжэтэй нягта холбоотой байдаг. Теэд тинмэшье байгаагүйдөө аргагүй. Юуб гэхэдэ, али бүхы арадай түүхэдэ, илангаяа буряад арадаймнай аман зохёолнуудта, нютагай байгаали, дэлхэй, тэрэнэй жама ёһо заатагүй дурдагдаһан байдаг ха юм. Жэшээнь, композиторай «Тосхондо» гэжэ хоёр хубитай симфоническа сюитэ соонь иимэрхүү зураглал хаража болохо юм.

Композитор П. Берлинский мүн бэшэ нүхэдтөө адли буряад арадай аялга дуунуудаар ехэтэ һонирхожо, республикымнай бүхы шахуу нютагуудаар аяншалан, олон тоото дуунуудые суглуулжа, найруулһан байха юм. Гэхэтэй хамта Павел Михайлович Берлинский буряад национальна хүгжэмшэдые хүмүүжүүлхэ хэрэг үргэнөөр дэлгэрүүлһэн, тэрэнэй дурадхалаар Улаан-Үдэдэ театральна хүгжэмэй училищи нээгдэһэн байна. Композитор П. Берлинский манай Буряадта ажаллаха сагтаа ехэ олон зохёолнуудые бүтээһэн байна. Ехинхидээ эдэ зохёолойнь хүгжэм буряадай арадай дуу хүгжэмһөө эхи абаһан байдаг. Тиигэжэ олон дуунуудһаа, инструментальна зохёолнуудһаа эхилээд, оркестрэй, театральна зүжэгүүдтэ хүгжэм тааруулан бүтээһэн байна. Жэшээлхэдэ, «Доржо Банзаров», «Жаргал», «Баир» гэжэ хүгжэмтэ зүжэгүүд болоно.

«Баир» гэжэ хүгжэмтэ зүжэгынь Буряадай түрүүшын декадада харуулагдажа, үндэр сэгнэлтэдэ хүртэһэн байна. Энэ томо зохёол байгуулха хэрэгтэнь, тэрэнэй шаби Бау Ямпилов ехэхэн туһа хүргэһэн байдаг.

Композитор П. Берлинский буряад поэдүүд Х. Намсараев, Ц. Галсанов гэгшэдэй үгэ дээрэ олохон дуунуудые зохёоһон юм. Тэдэнэй нэгэн «Илалтын дуун» болоно. Энэ дууе композитор дайнай түлэг үедэ Ц. Галсановай үгэ дээрэ зохёоһон байна. Хариин харатаниие хамха сохихоор бодоһон буряад хүбүүдтээ кэды ехэ хүсэ шадал, баатар зориг түрүүлээ һэн бэтиихэдэ! Мүнөөшье энэ дууе шагнахада хүн бүхэнэй сэдьхэл зүрхэндэ эршэ хүсэ түрүүлдэг.

Үшөө нэгэ композитор Сергей Николаевич Ряузовай оюун бэлигэй намтар буряад хүгжэмэй түүхэтэй таһаршагүй холбоотой юм. Юуб гэхэдэ, Сергей Николаевич Ряузов үни удаан манай Буряад орондо ажаллаһан, олон тоото хүгжэмтэ зохёолнуудые бүтээһэн байна. Эдэ зохёолнуудаа бэшэхэдээ композитор буряад арадай аман зохёол, аялга дуунуудые хэрэглэһэн байна. Тиигэжэ 1948 ондо «Саянай хормойдо» гэжэ оперо бэшээ бэлэй. Тэрэнэй һүүлээр 1952 ондо «Гол дээгүүр сасарһан гэрэл» гэжэ түрүүшын буряад балет бэшэгдэһэн түүхэтэй. Эдэ томо зохёолнуудһаа гадна. С. Ряузов олон тоото инструментальна болон оркестрэй наадаха хүгжэм бэшэһэн юм. Тэрэнэй бэшэһэн «Буряад хатар» шагнахада, үнэхөөрөөшье үргэн буряад дайдаар соёргон ябаһан эмээл моритонииешье, үглөө эртүүр ажалдаа яаража ябаһан хүхюутэй зугаатай хүбүүд, басагадыешье, үгышье һаа һайндэр дээрэ хатар наада хэжэ байһан мүнөө үеын жаргалта хүнүүдэй жабхаланта ёһо заншалые хаража урмашамаар.

Лев Константинович Книппер мүн лэ Буряадай хүгжэмэй хүгжэлтэдэ өөрынгөө ехэхэн хубитые оруулһан байна. Композитор 1946 ондо манай республикада ерэжэ, «Байгал дээрэ» гэжэ оперо бэшээ һэн. Энэ оперонь удха найруулгаараашье, уран бэлигэйнгээшье талаар һайн зохёол боложо, Буряадай оперо болон баледэй театрта хэдэн жэлэй туршада амжалтатайгаар табигдаа бэлэй.

Буряадай уран һайханай болон уран зохёолой хоёрдохи декадын урда тээхэнэ Лев Книппер Бау Ямпилов хоёр «Арюун гоохон Ангар дүүхэй» гэжэ суута баледээ бэшэһэн байна.

Дээрэ дурдагдаһан эдэ композиторнууд манай Буряад оронние, буряад арадые магтаһан олон тоото хүгжэмтэ зохёолнуудые бэшэжэ, хүгжэмэймнай хүгжэлтын түүхые шэмэглэһэн, баяжуулһан байна. Зарим нэгэнэйнь зохёолнууд аяар гушаад жэлэй саада тээ бэшэгдэһэн байбашье, удха найруулгынгаа, уран бэлигэйнгээ талаар ехэ баян, ажабайдалтай тон нягта холбоотой байһан дээрэһээ мүнөөшье шагнагшадай сэдьхэл хүдэлгэһэн зандаа.

Буряадаймнай мэргэжэһэн хүгжэмэй хүгжэлтын эхин дээрэ байлсажа, тэрэниие саашань хүгжөөхэ хэрэгтэ эдэ ород нүхэднай сэгнэшэгүй ехэ туһа хүргэһэн байна.

Түрэл республикынгаа байгуулагдаһаар алдарта табин жэлэй ойе тэмдэглээд байхадаа, эдэ нүхэдөө мүнөө һайн һайхан үгөөр дурдаха ёһоороо дурданабди.

Д. САМБОЦЫРЕНОВ.

„ЛЕНИНГРАД—НЬЮ-ЙОРК" ГЭҺЭН ОКЕАНАЙ УҺАН ЗАМ

25 жэлдэ таһалдаһанай һүүлээр «СССР—США» гэһэн трансатлантическа пассажирска уһан зам нээгдэбэ. Тэрэниие «Михаил Лермонтов» гэжэ теплоход эхилээ. Тус теплоход майн 28-да Ленинградһаа гаража, Нью-Йорк зорёо һэн. Замдаа тэрэ Бремерхафен, Лондон, Гавр хотонуудай портнуудта орохо юм.

Һарын турша соо «Михаил Лермонтов» теплоход хэдэн мянгаад миль зайе гаталһан байна. Тэрэниие Социалис Ажалай Герой, капитан Арам Михайлович Оганов залан ябана.

Тэрэнэй ударидалга доро теплоход дээрэ 300 хүн хүдэлдэг. Тэдэнэр теплоход дээрэ аяншалагшадай замаа хүхюутэй һайнаар үнгэргэхын түлөө ехэ оролдолго гаргадаг байна.

Мүнөө «Михаил Лермонтов» дахяад шэнэ аяншалагшадые һуулгаад, Ленинград—Нью-Йорк—Ленинград гэһэн замдаа гаранхай.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: мэдээжэ совет композитор Д. Д. Шостакович судны экипажтай уулзалгын үедэ. Композиторай хажууда судны капитанай нэгэдэхи туһалагша Г. И. Емельянов.

ТАСС-ай фотохронико.

ХИЛЫН СААНАҺАА

ТЕЛЕФОН · ТЕЛЕГРАФ · РАДИО

ПАРИЖ

Ашатай туһатай харилсаа холбоон

ТАСС

«Франциин ба Советскэ Союзай хоорондын харилсаа холбооной амжалтатайгаар хүгжэжэ байһандань баярланабди. Һүүлэй жэлнүүдтэ холбоо барисаамнай нилээд хүгжэн бэхижээ», — гэжэ Гавр хотын мэр, Франциин Национальна суглаанай депутат А. Дюромеа ТАСС-ай корреспонденттэй хөөрэлдэхэдөө хэлэбэ.

«КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь Л. И. Брежневэй албанай хэрэгээр Францида ерээд ошолгын дүнгүүд СССР-эй, Франциин хоорондохи харилсаа бодотоор гэршэлбэ», — гэжэ А. Дюромеа саашадаа тэмдэглээ.

Экономикын, промышленностиин һалбаринуудта 10 жэлэй болзорой совет-французхарилсаанай программада Москвада гар табилга хоёр ороной хоорондын харилсаанай ашаүрэ ехэтэй байһанай гэршэ болоо гээд Гавр хотын мэр һануулаа.

«Советскэ Союзай олон мянгаад ханинар Гавр хотодо ажаһуудаг юм, — гэжэ А. Дюромеа мэдүүлбэ. — Анда хото — Ленинградтай хани барисаамнай илангаяа бата бэхи. Хоёр жэлэй урда тээ долоон хоногоор Ленинградта айлшалаа һэмди. Манай хоёр хото делегацинуудаа саг үргэлжэ эльгээлсэжэ байдаг. Спортын талаар харилсаа холбоомнай улам үргэдэнэ. Гавр хотын гол гудамжануудай нэгэндэ Ленинградай нэрэ олгоо һэмди. Энэ шиидхэбэрииемнай хотын бүхы хүнүүд дэмжээ һэн».

БАГДАД

Ш. Р. Рашидов Ирагай президенттэй хөөрэлдэбэ

ТАСС

Ирагай национальна һайндэртэ хабаадалсахаяа ошоод байһан КПСС-эй делегациие толгойлогшо, КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүндэ кандидат, Узбекистанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь Ш. Р. Рашидов июлиин 18-да Ирагай Араб Социалис дэбжэлтэ гэдэг партиин хүтэлбэриин генеральна секретарь, Ирагай Республикын президент Ахмед Хасан Аль-Бакртай уулзаа.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь Л. И. Брежневэй амаршалгые Ш. Р. Рашидов президент Ахмед Хасан Аль-Бакрта хүргэбэ.

Совет-ирак харилсаа, КПСС-эй ба Ирагай Араб Социалис дэбжэлтэ гэдэг партиин хоорондохи харилсаа саашадань хүгжөөхэ тухай асуудалнуудаар, мүн уласхоорондын мүнөөнэй байдалай гол шухала асуудалнуудаар хани халуун оршон байдалда үнгэрһэн хөөрэлдөөнэй үедэ һанамжаяа хэлсэһэн байна.

Хоёр ороной арадуудай аша туһада, эб найрамдалай ба Дүтын Зүүн зүгтэхи аюулгүй байдалай түлөө тэмсэлэй аша туһада Ирагай, Советскэ Союзай хоорондын хани барисаан, харилсаа холбоон улам хүгжэжэ байна гэжэ президент Ахмед Хасан Аль-Бакр сэдьхэлээ ханангяар тэмдэглээ.

СССР-һээ Ирагай Республикада байдаг элшэн сайд В. А. Лихачев уулзалгада хабаадаа.

ДЕЛИ

Афганистандахи байдал

ТАСС

Афганистанай нийслэл хотодохи байдал хэмдээ орожо байна гээд Кабулай радио мэдээсээ. Республикын шэнэ захиргаан ороноо амжалтатайгаар хүтэлбэрилнэ гээд мэдээсэл дотор хэлэгдэнэ. «Арми, залуу офицернүүд байдал наринаар сахижа, уялгануудаа дүүргэнэ».

Гурим журамтай байжа, һаатан һамшангүйгөөр хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлхэ уряатайгаар Кабулай радио Афганистанай Республикын үмэнэһөө оронойнгоо улад зондо хандаба.

Кабулдахи байдал яһала амгалан һайн. Хотын транспорт хүдэлнэ. Телефоной ба телеграфай холбоон даб дээрэ таһалдуулагданхай. Баруун оронуудай зарим посольствонуудые сэрэгэй подразделенинүүд сахин харана.

Сардар Мухаммед Даут Афганистанай Республикын президентээр июлиин 19-дэ соносхогдоо гээд Кабулай радию мэдээсээ. Тэрэ Гадаадын хэрэгүүдые ба Оборонын министерствэнүүдые толгойлхо юм гэжэ мэдээсэл дотор хэлэгдэнэ.

С. Даут 1953 онһоо 1963 он болоторо Афганистанай премьер-министр байһан юм.

Ангиин тэмсэл үргэдэнэ

Юумэнэй үнэ сэнгэй улам ехээр хүндэржэ байһанһаа уламжалан, капиталай оронуудай үргэн нийтэ ажалшад эдэбхитэйгээр тэмсэнэ. Эрхэ сүлөөгэйнгөө түлөө, юумэнэй үнэ сэнгэй саг үргэлжэ хүндэрэлгэдэ эсэргүүгээр олон оронуудай ажалшад тэмсэжэ, буһалгаа хэнэ. Эмхитэйгээр үнгэргэгдэһэн буһалгаанай үедэ ажалшад амжалта туйлана.

Худалдаа наймаанай 800 мянган хүдэлмэришэнэй буһалгаан 4 һарын турша соо Италида боложо, амжалтатайгаар дүүрэӭ. Салин хүлһыень дээшэлүүлхэ, хүдэлмэриин неделиин болзор хорооһо, амаралтын саг нэмээхэ, профсоюзуудай эрхэнүүдые үргэдхэхэ тухай хараалһан ажалай хамтын шэнэ хэлсээн баталагдаба.

Ороной модо болбосоруулдаг промышленностиин 300 мянган хүдэлмэришэнэй тэмсэл мүн лэ амжалтатайгаар дүүрэһэн байна. Хүдэлмэришэдэй салин хүлһэ дээшэлүүлхэ, социальна хангалга һайжаруулха тухай предприятиин ээзд хэлсээ баталха ушартай болоо.

Парма провинциин батраагууд илалта туйлаба. Салин хүлһэ дээшэлүүлхэ эрилтыень газар тарялангай эзэд хангаһан байна.

ФРГ-гэй аэропортнуудтахи газарай албанай диспетчернүүдэй буһалгаан һара хахадай турша соо үргэлжэлжэ байна. Ажаллаха арга боломжыень һайжаруулха, салин хүлһыень нэмээхэ эрилтэтэйгээр тэмсэнэ. Транспортын министерствын баримтануудай ёһоор, диспетчернүүдэй ажаллахаяа арсаһанһаа уламжалан, майн 31-һээ июлиин 5 болотор ФРГ-гэй аэропортнуудта самолёдуудай ниидэлгын 8.300 рейс хойшолуулагдаһан байгаа.

Австрида Вайдхофендохи «Белерверке» фирмын металлургическа заводуудай 1.300 хүдэлмэришэнэй буһалгаан илалтаар дүүрэбэ. Салин хүлһыень дээшэлүүлхэ, ажаллаха арга боломжыень һайжаруулха тухай эрилтыень заводуудай захиргаан хангаха баатай болоо.

24 часай бүгэдэ нийтын буһалгаан Сицилидэ үнгэргэгдэбэ. Ажалшадай демонстраци Палермэдэ болоо. Арал дээрэ социальна, экономическа реформо хэхэ эрилтэ сугларгашад табиһан байна.

Ажалшадай буһалгаан Уругвайда үнгэргэгдөө. НКТ-гэй ажал ябуулга хорихо тухай правительственна декрет буруушаажа, ороной профсоюзай ехэ нэгэдэл — ажалшадай национальна конвент (НКТ) энэ буһалгаа соносхоһон байгаа. Франциин профсоюзай ехэ түбүүдэй— ВКТ, ФДКТ-гэй уряалаар Париждахи таксин арбан хоёр мянган жолоошон салин хүлһыень дээшэлүүлхэ, ажаллаха арга боломжыень һайжаруулха эрилтэтэйгээр буһалгаа үнгэргэбэ.

(ТАСС).

НЬЮ-ЙОРК

Уласхоорондын терроризм тухай асуудалаар ООН-ой комитедтэ

ТАСС

Уласхоорондын терроризм тухай асуудалаар ООН-ой тусхай комитедэй сесси эндэ эхилээ. Энэ асуудал али бүхы талаһаань шэнжэлхэ, Генеральна Ассамблейн ээлжээтэ сесси дээрэ зууршалгануудые табиха зорилготойгоор ООН-ой Генеральна Ассамблейн шиидхэбэреэр энэ комитет байгуулагдаһан байгаа. 35 гүрэнэй түлөөлэгшэд тэрэнэй бүридэлдэ ороно.

ООН-ой Генеральна секретарь К. Вальдхаймай үүсхэлээр уласхоорондын терроризм тухай асуудал Генеральна Ассамблейн XXVII сессиин зүблэхэ зүйлдэ түрүүшынхеэ оруулагдаа һэн. Удаан үргэлжэлһэн хөөрэлдөөнүүдэй һүүлээр тогтоол абтаба. Уласхоорондын терроризмын ябуулгануудай улам үргэдэжэ байһантай дашарамдуулан, һанаагаа зобожо байһан ушар эндэ мэдүүлэгдэнэ. Энэ асуудалые колониальна ба үндэһэ яһанай илгаа гаргалгын дарлалта мүлжэлтэ доро байһан арадуудай тэмсэлтэй холбохо гэһэн һэдэлгэнүүдые буруу һүргэжэ, үнэн зүб тэмсэл хэхэ хэрэгтэй гэжэ тогтоол баталһан байна.

Ямар ябуулганууд «уласхоорондын терроризмда» оруулагдаха ёһотойб гэжэ тодорхойлолто хэхэ шухала гээд Советскэ Союзай делегаци тэмдэглээ.

КАИР

Үнэн зүб эрилтэ

ТАСС

Португалиин колонизаторнуудай гэмтэ ябуулгануудые мүрдэн шэнжэлхэ уласхоорондын хэрэг бэелүүлжэ, гэмтэй хүнүүдые эрид шангаар хэһээхэ эрилтэ Азиин ба Африкын арадуудтай һаналаа нэгэдэлгын эмхи (ОСНАА) табиба. Португалиин колонизаторнуудай Мозамбигта хэжэ байһан гэмтэ хэрэгүүдые буруушаажа, уласхоорондын байдалай бүхы һалбаринуудта Португалида эсэргүү ябуулгаяа улам шангадхаха уряатайгаар империализмда эсэргүү, түрүү үзэлтэй, национальна ба уласхоорондын бүхы эмхинүүдтэ ОСНАА-гай саг үргэлжын секретариат хандаһан байна.

НҮХЭР Г. ГУСАК СОВЕТСКЭ СОЮЗДА ЕРЭЭ

КПЧ-гэй ЦК-гай Генеральна секретарь нүхэр Г. Гусак амархын тула, КПСС-эй ЦК-гай уряалаар июлиин 19-дэ Крым ерээ.

ХАНИ БАРИСААНАЙ АША ҮРЭ

«Ураласбест» комбинат — «хадын улһа» абадаг, тэрэниие болбосоруулдаг томо предприятинуудай нэгэн мүн. Манай орон дотор абтадаг асбестын 80 процентһээ ехэнхиие, бүхы дэлхэй дээрэ абтадаг асбестын 40 процентые тус комбинат үгэнэ. Энэ комбинадһаа үнэтэ минерал хариин 54 орондо эльгээгдэнэ.

Эрдэм наука болон техникын һүүлэй туйлалтануудые, түрүү дүй дүршэл үйлэдбэридэ нэбтэрүүлхэ талаар комбинадта ехэ хүдэлмэри ябуулагдажа, һайн үрэ дүнгүүдтэй байна. Үнгэрһэн арбан жэлэй туршада тус комбинадта руда малтан абалга хоёр дахин ехэ болоо, хадын хүдэлмэридэ ажалай бүтээсэ 53 процентээр, шанаржуулгын фабрикануудта — 58 процентээр дээшэлһэн байна. Эдэ бүгэдэ хадаа эрдэмтэдтэй хани барисаатай байһанай ашаг үрэ болоно бшуу. Ганса үнгэрэгшэ жэлдэ «Ураласбест» комбинадтай 22 институт хани ёһоной барисаатай байгаа, тиихэдэ ажахын асуудалнуудаар 76 договор тус институдуудтай баталагдаһан байгаа.

Москвагай горно институдай эрдэмтэд манай комбинадай карьернүүдтэ 1958 онһоо шэнжэлгэ хэжэ эхилһэн юм. СССР-эй барилгын материалнуудай промышленностиин министерствын лаборатори тус институдай дэргэдэ эмхидхэгдэһэн байгаа. Үйлэдбэри эмхидхэлгын шэнэ онол аргануудые зохёолго, асбестын рудаае малтан абалгын технологи болон техникые нарижуулан һайжаруулга хадаа тус лабораториин гол зорилго болоо бэлэй. Лаборатори бүхы хүдэлмэриеэ манай комбинадта хэдэг байгаа.

Эрдэмтэдэй туһаламжаар, тэдэнтэй хани барисаатай байһанай ашаар олон ондоо шэнэ онол арга үйлэдбэридэ нэбтэрүүлэгдээ. Рудагай хэбтэшые тэһэлхэ хүдэлмэри үргэлжэдөө оньһожоруулагдаа. Энэ хадаа манай гол шухала асуудалнуудай нэгэн байгаа. Тэрэниие гансата шиидхэхэ аргагүй һэн. Ушарынь юуб гэбэл, 60-аад онуудай эхеэр ашаа шэрэхэ ба ашаха мантан томо машинанууд карьернүүдтэ ажаллажа эхилээ. Тиихэдэ үрэмдэлгын хүдэлмэри бүтээсэ багатай станогуудаар хэгдэдэг, тэһэлэлгын ажал бар хүсөөр бүтээгдэдэг һэн. Эдэ бүгэдэ хадаа руда малтан абалгые ехээр «барижа» байгаа. Эндэ бүтээсэ ехэтэй онол арга нэбтэрүүлхэ эрилтэ ажабайдал табяа һэн.

Москвагай горно институдай эрдэмтэдтэй хани барисаатайгаар манай комбинат 1959 ондо үрэмдэлгын шэнэ станок зохёожо, тэдэниие өөһэдынгөө хүсөөр бүтээн гаргажа эхилһэн байгаа. Тиигээд тиимэ станогууд олоор бүтээгдэжэ, ороной асбестын ба бусад карьерэнүүдтэ ашаглагдажа эхилээ бэлэй.

Һүүлэй жэлнүүдэй туршада манай комбинат хэдэн институдуудай эрдэмтэдтэй, мүн Бурзулукска хүндэ машина бүтээлгын заводтой хамта үрэмдэлгын бүтээсэ ехэтэй, олон жэлдэ ашаглагдаха станогуудые туршажа, ажалдаа хэрэглэжэ эхилээ. Мүнөө бидэнэр гансал тиимэ станогуудые хэрэглэнэбди. Тиигэжэ нэгэ доро 1—1,5 миллион тонно хадын газар тэһэлхэ арга олдоһон юм.

Предприятидамнай тэһэлэлгын бүхы хүдэлмэри үргэлжэдөө оньһожоруулагдаа. Эрдэмтэдэй туһаламжаар олон ондоо түхеэрэлгэнүүдые бидэнэр туршажа, үйлэдбэридөө хэрэглээбди. Бар хүсөөр хэгдэдэг ажал оньһожоруулхын тула электро-ашагшые хэрэглэхэ технологи орон дотор түрүүшынхеэ манай комбинадта хэрэглэгдээ. Тэрэнэй ашаар үрэмдэлгын ба тэһэлэлгын хүдэлмэри дээрэ ажалай бүтээсэ 1960 онойхиһоо 4 дахин дээшэлһэн байна.

Текстильнэ сортнуудай асбест абадаг дээдэ сортын (ута һэбэрдэһэтэй) руда малтан абалгые оньһожоруулха асуудал предприятиин хүдэлмэрилэгшэдэй анхарал олон жэлдэ татадаг һэн. Гансал гараар малтан абаһан рудаһаа тиимэ сортын волокно (һэбэрдэһэ) абажа болохо гэжэ урданай шанаржуулгын технологи «зүбшөөдэг» байһан юм. Рудаһаа текстильнэ сортын асбест абаха шэнэ технологи бидэнэр мүнөө хэрэглэнэбди. Энэ хэрэгтэ эрдэмтэд бидэндэ ехэтэ туһалаа.

Асбестын «үгытэй» руда хэрэглэхэ асуудал бидэнэр мүн лэ амжалтатайгаар шиидхэһэн байнабди. Үнэтэ минерал руда соо эгээл һайндаа 5—7 процент байдаг юм гэжэ эндэ хэлэхэ хэрэгтэй. Тиигэбэшье 1—2 процент асбесттай руда хаядаһанда тоологдодог байгаа. Энэ ябадал байгаалиин баялигта ээзн бусаар хандалга мүн гэжэ бидэнэр ойлгодог һэмди. Теэд тэрэ үеын шанаржуулгын фабриканууд тиимэ «үгытэй» руда шанаржуулха аргагүй байһан юм.

Дэлхэй дээрэ эгээ томо асбест шанаржуулгын фабрикын проект эрдэмтэд зохёогоо һэн. 1,77 процент асбесттай 12 миллион тонно руда тэрэ фабрика жэл соо шанаржуулха хүсэтэй юм. Тэрэниие ашаглалгада оруулһанай ашаар бидэнэр малтагдан абтадаг бүхы рудагаа хэрэглэдэг болообди.

Горнягуудай дайсан—шорой тооһо усадхалгада эрдэмтэд баһал туһалаа. Үйлэдбэриин байшангуудта шорой тооһо санитарна нормодо хүрэтэр доошолуулха технологи эрдэмтэд дурадхаһан байна. Тиихэдэ сэбэрлэгдэһэн агаараа ашагладаг боложо, тэрэнэй хүсөөр цехүүдээ дулаасуулнабди.

Эрдэмтэдэй комбинадта ерэһэн, тэдэниие хүндэтэ айлшад мэтээр угтан абаһан үдэр һанаандам ороно. Научна эмхи зургаануудай бүлэг гү, али зарим нэгэн түлөөлэгшэдэй манай комбинадта хүдэлөөгүй үдэрые мүноө олохонь бэрхэтэй болонхой. Тиихэдэ эрдэмтэдэй миил захил дүүргэгшэ гэжэ хүдэлмэришэд өөһэдыгөө тоолохоёо болинхой. Тэдэнэр научна шэнжэлэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадалсана. Комбинадай туршалгын бааза түхеэрхэ тухай мүнөө бидэнэр бодомжолжо эхилээбди.

Энэ табан жэлэй туршада ажалай бүтээсэ дээшэлүүлһэнэй ашаар үйлэдбэриин хэмжээ ехэдхэхэ эрилтэ табигданхай. Тэрэниие шиидхэхын тула техническэ дэбжэлтэ түргэдхэхэ, нэн түрүүлэн комбинадай предприятинуудта үйлэдбэри хүтэлбэрилгэ ба технологи ударидалгые нарижуулан һайжаруулха шухала. Эдэ шухала асуудалнуудые эрдэмтэдэй туһаламжагүйгөөр шиндхэхын аргагүй гэжэ бидэнэр тоолонобди.

Александр КОРОЛЕВ,
Социалис Ажалай Герой,
«Ураласбест» комбинадай директор.

(АПН).

ТОЛИ

БУРЯАДАЙ АССР-эй АРАДАЙ УРАН ЗОХЁОЛШО

ЭСЭШЭГҮЙ ЭРМЭЛЗЭЛ

НАhАНДАА хэhэн, туйлаhа наараа hанаагаа амараад hуудаггүй, эсэшэ сусашагүйгөөр урагшаа эрмэлзэжэ, ургалта дэбжэлтын хэрэгтэ хубитаяа оруулжа ябадаг, алишье талаараа арюун hайхан, бусадай дура сэдьхэл татажа шададаг хүнүүд байдаг.

Тэдэнэй нэгэн — Буряадай АССР-эй арадай уран зохёолшо, Буряадай АССР-эй республиканска шангай лауреат Намжил Гармаевич Балдано манай литература, искусствын хүгжэлтэдэ олон жэлэй хугасаада хүсэ шадалаа, бэлиг мэргэжэлээ зорюулжа ябана.

Намжил Гармаевич Балдано Сэлэнгын аймагай Оронгын сомоной Нарhан Толгой нютагта 1907 ондо түрэhэн юм. Багаhаа хуби заяагаа ленинскэ комсомолтой холбожо, хүдөө нютагта соёлой хубисхал дэлгэрүүлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадалсаа.

Тэрэ Буряад-Монголой искусствын техникумые дүүргэhэнэй удаа 1932 онhоо 1946 он болотор — арбан дүрбэн жэлэй туршада Буряад-Монголой гүрэнэй театрта хүдэлhэн байна.

Артистаар хүдэлжэ байхадаа, Намжил Гармаевич олон зүжэгүүдтэ шадамар бэрхээр наадаhан юм. Александр Корнейчугай «Платон Кречетдэ» Брестын, Шиллерэй «Муу мэхэ ба инаг дуран» гээшэдэ президентын, Шекспирэй «Отеллодо» Ягогой образуудые илангаяа hайнаар харуулжа шадаhан байха.

Мүн энээнhээ гадуур тэрэ режиссерой ажал хэдэг hэн. Гушаад онуудта хэдэн hонирхолтой зүжэгүүдые табяа. Барадин Намжилон хоёрой «Жэгдэн», Буряадай литература, искусствын түрүүшын декадада амжалтатайгаар харуулагдаhан «Эржэн» гэжэ зүжэгүүдые тэдэнэй тоодо оруулжа болоно.

«Нюдарган ба тэрэнэй туhамаршан» гэжэ нэгэ акттай пьесээр Балданогой уран зохёолой ажал эхилhэн юм.

1932 ондо байгуулагдаhан Буряад-Монголой гүрэнэй үндэhэн театр «Таhалдал» гэhэн зүжэгөөрнь нээгдэhэн байгаа.

Залуу драматургын зүжэг коллективизациин үедэ ангиин дайсадай ябуулжа байhан хорото хэрэг үйлэнүүдые балшыса элирүүлжэ, гээгдэнги хүн зоной дунда ойлгуулалмжын хүдэлмэри ябуулхада айхабтар ехэ туhа хүргөө hэн.

Тиигэжэ драматургыч творческо ажал ябуулгада мүнөөнэй үе сагай темэ гол hуури эзэлhэн юм. Үндэhэн драмын репертуарай эхэнхи хубиие, үндэhэн оперо, баледүүдэй эрхим либреттэнүүдые зохёоhон үнинэй буряад драматургын арад зоной ажабайдалай шухала зангилаата сагуудые харуулжа, урагшаа дабшалтын түрүү зэргэдэ ябадагые онсо тэмдэглэхээр.

Актер, режиссер болон драматургаар нүхэр Балдано олон жэлдэ ябаhанай удаа театрай уран hайханай хүтэлбэрилэгшеөр, директорээр хүдэлжэ, Буряадай оперо, баледэй театр байгуулгадэ хабаадалсаhан байха юм.

Буряадай үндэhэн театрай байгуулагдаhанhаа хойшо богонихон саг үнгэрбэшье, тэрэнэй коллектив эршэтэ ажалай ашаар ехэхэн амжалта туйлаа hэн. Тиигэжэ пар ти, правительство 1940 оной октябрь hарада буряад искусствын декада үнгэргэхэ тогтоол гаргаа бэлэй.

Декадада бэлдэжэ байхадаа, Намжил Гармаевич Балдано бэлигтэй шадамар драматург, эмхидхэгшэ байhанаа харуулаа hэн. Арадай аман зохёолой удхаар «Энхэ-Булат баатар» гэhэн түрүүшын буряад оперын либретто бэшэhэн юм. Хүгжэмынь композитор М. Фролов зохёоhон байгаа.

Энэ оперын гол удхань хадаа, эрхэ сүлөөгэй түлөө тэмсэл болоно. Декада дээрэ энэ зүжэг ехэ магтаалда хүртэhэн байна. Буряадай гүрэнэй Ленинэй орденто оперо, баледэй театрай репертуарта мүнөө болотор ябана.

Мүн декадын үедэ «Эржэн» гэжэ комеди харуулагдаа hэн. Энэ зохёолые Балдано Эдель хоёр бэшэhэн юм. Композитор В. Морошкин хүгжэмыень зохёогоо бэлэй. Энэ зүжэгтэ Буряадай колхознигуудай баян шадалтай, баяр баясхалантай ажабайдал, совет арадуудай хани барисаан харуулагдаhан байгаа.

Буряадай драматургын, арадай артистын, режиссерой творческо амжалтануудыень манай парти, правительство үндэрөөр сэгнэжэ, тэрэниие Ажалай Улаан Тугай орденоор шагнаhан, РСФСР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагшын хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртөөhэн байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ, дайнай hүүлээр «Байгалай загаhашад», «Бабжа-Барас баатар», «Дүлэн», «Байгалай саана болоhон ушар» (Семен Метелицэтэй сугтаа) гэхэ мэтэ пьесэнүүдые, «Голой толон» гэжэ буряадай түрүүшын баледэй либреттые нүхэр Балдано зохёогоо.

Эртэ урданhаа нааша арад зоной дунда алдаршаhан буряадай гайхамшагта эпос «Абай Гэсэр хүбүүн» гэдэгэй олон ондоо вариантнуудые согсолон, удха хэлбэри, үгэ хэлэнэй талаар нэгэдүүлэн найруулха хэрэгтэ тэрэ арбан табан жэлээ зорюулаа.

1959 ондо Буряадай искусство, литературын хоёрдохи декада Москвада болоо бэлэй. Декадын үедэ Балданогой либреттэнүүдээр табигдаhан «Арюун гоохон Ангар дүүхэй» гэжэ балет, «Анда нүхэд» гэhэн оперо үндэр сэгнэлтэ абаhан байна.

«Зүжэг харахадаа, энээндэ хабаадагшадай баясхалан хүргэжэ бусахат. Буряадай АССР-эй залуу искусствын ажал-ябуулагшад hонирхолтой балет харуулаа...» — гэжэ «Правда» газетэ тиихэдэ бэшэhэн юм.

Нүгөөдэ Дандар Аюшеевэй «Анда нүхэд» гэhэн оперо ород буряад арадуудай хани нүхэсэлэй эхиие харуулна. Композиторай амжалтые драматург хубаалдаха ёhоороо гүнзэгыгөөр шэнжэлжэ, хоёр арадуудай хани нүхэсэлэй хүгжэлтые зүбөөр тэрэ харуулжа шадаа, мартагдахагүй образуудые байгуулаа.

Намжил Гармаевич Балдано Буряадай уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшээр юhэн жэлэй туршада хүдэлөө. Тиигэжэ буряадай үндэhэн литературын хүгжэлтэдэ ехэхэн габьяатай. Гадна нүхэр Балдано ниитын ажалда эдэбхитэйгээр, мүнөөшье амаралтада гараад байхадаа, хабаадалсана, БурАССР-эй Верховно Соведэй депутадаар хэдэ дахин hунгагдаа, 1955 онhоо эб найрамдал сахигшадай Буряадай комитедэй түрүүлэгшээр хүдэлнэ.

Һүүлэй жэлнүүдтэ «Бүргэд дэгдэхэдээ hодо нэмэдэг», «Гобиин нашан» гэhэн пьесэнүүдые бэшэhэн юм. «Гобиин нашан» гээшэнь совет мэргэжэлтэдэй туhаламжаар Монгол арадай сүл губиие уhалан hалбаруулжа байhые харуулна.

«Абай Гэсэр хүбүүн» гэhэн буряад арадай гайхамшаг эпосэй үндэhөөр Намжил Гармаевич шэнэ баледэй либреттэ бэшэhэн байгаа. Тэрээндэнь композитор Батуев хүгжэм бэшэжэ, Буряадай Ленинэй орденто оперо, баледэй театр табиhан юм.

«Газарай хүбүүн» гэжэ балет олоной hайшаал магтаалда хүртэhэн байгаа. Буряадай АССР-эй байгуулагдаhаар 50 жэлэй ойн урда композитор Жигжит Абидуевич Батуев, либреттын автор Намжил Гармаевич Балдано хоёрто Буряадай АССР-эй республиканска шангууд барюулагдаба.

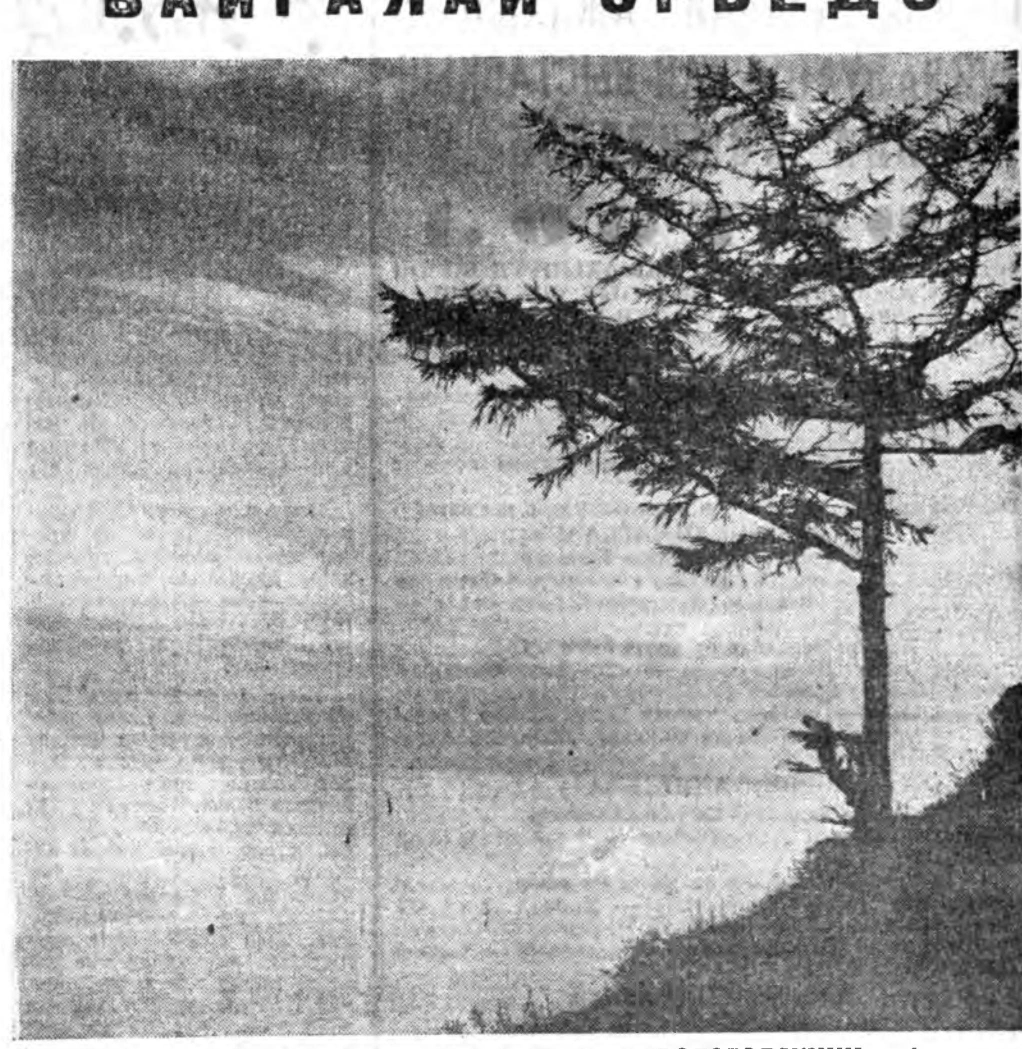
Уран зохёолой хүгжэлтэдэ габьяатай байhанайнь, олон жэлэй туршада ниитын болон зохёохы ажалда аша үрэтэйгөөр ажаллаhанайнь түлөө нүхэр Балданодо Буряадай АССР-эй арадай уран зохёолшо гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдобо.

Арадай уран зохёолшын нэрэ зэргэдэ, республикын шанда хүртэhэнтэйнь дашарамдуулан, Намжил Гармаевич Балданое халуунаар амаршалаад, зохёохы ажалдань бүри ехэ амжалта хүсэе.

А. БАДАЕВ,
поэт.

БАЙГАЛАЙ ЭРЬЕДЭ

Байсын орой дээрэhээ
Байгал далайгаа шэртэжэ,
Баруун хойноhоо нүүhэн
Бараан үүлэдые хаража,
Уужам дайдаяа хаймадан,
Удаан удаан зогсохош.
Уулын hэбшээ дуудан,
Улаан нараяа хүлеэхэш.
Мүнөөдэр
Мүнхэ дорюун Байгалнай
Хэзээнэйхиhээ номгон.
Хэды гоёб даа!
Жэгдэхэнээр долгид
Жэжэхэн шулуудаар
наадажа,
Үндэр байсын хормойдо
Үхибүүд мэтээр эрхэлнэ.
Хаанашьеб холо,
Хүхэльбэ hаарал манан
соо
Онгосошоной hэлюур
Шолд-шолд зоходоно.
Үүлэнэй саанаhаа
Үрөеhэн нюдөөрөө
шагаажа,
Үргэн далайн нюрууе
Мүнгэн хашарhа адхана.
Үдэшэ болохо дүтэлөө.
Үбгэн Байгалнай
Үргэhэ нойртоо бэлдэжэ,
Һэмээхэн эбhээлжэ,
Һэбшээ hалхияа
хуряажа,
Һэрюухэн hүниин хүнжэл
доро
Аятайхан хэбтэжэ,
Амархаяа hананхай.
Тойроод хон-жэн.
Тон hонин даа.
Торд гэhэн абяанhаа
Залд гэжэ,
Толгойгоо гэнтэ үргэхэш.
Далайн нюрuу гэтэжэ,
Дахин hанаа алдахаш.
Даян холые шэртэжэ,
Дабаан тухай шэбшэхэш.
Далайдаа хүрэhэн
Даруухан урадхалтай
Мүрэн шэнги
номгохоноор
Мүшэтэ hүниие хүлеэхэш.

В. ВОЛОГОДСКИИН фотоэтюд.

ЭНЭЭНИИЕ МЭДЭХЭ ГҮТ?

БАЙГАЛ ДАЛАЙМНАЙ ЯМАР БЭ?

Манай орон дотор Байгал шэнгеэр алдар сууда гараhан нэгэшье тиимэ нуур байхагүй. Жэл бүри эндэ хэдэн мянган аяншалагшад, элдэб мэргэжэлтэй хүнүүд: хүдэлмэришэд ба дипломадууд, уран зохёолшод болон уран зурагшад, альпинистнүүд ба геологууд Байгалай гоё hайханиие, сэбэр тунгалаг уhые, гоё hайхан тохой болон уhанда ородог сэбэр сэнгүү талаан газарнуудые, тэрэнэй эрье тойрон нэмжыhэн ой тайгын, агалиг-нугын үзэмжэтэ hайхан байгаали, ургамалнуудые үзэхэдөө али зэргэ бахархан hайхашаадаг, баясадаг гээшэб! Үнэхөөрөө манай Байгал далай хүн бүхэндэ нюдэнэй хужир, сээжын баяр түрүүлнэ бшуу.

Байгал далай Буряадай АССР-эй, Эрхүүгэй областиин газар дээрэ оршоно. Энэ нуур хэмжээгээрээ дэлхэйн олон томо нуурнуудhaa ехэ гэжэ мэдээжэ юм бэзэ.

Байгалай эзэлдэг талмайнь 31.500 дүрбэлжэн километр. Утаашаа 636 километр, үргэниинь 79 километр, тон гүнзэгынь 1.620 метр болодог.

Байгал дэлхэй дээрэ эгээл ехэ, эрхим шанартай тунгалаг сэбэр уhанай hаба болоно.

Угаа ехэ хэмжээнэй уhатай энэ нуур оршон тойрондохи нютагай агаарай уларилда ехэ нүлөө үзүүлдэг. Нуурай эрье шадарай нютагуудай агаарай уларил бусад нютагайхиhаа үбэлэй сагта 5—7 градус дулаан, зунай үедэ дунда зэргээр 5 градус hэрюун байдаг. Байгал шадарай нютагуудта сэлмэг наратай үдэрнүүд тон олон юм. Энэ талаараа Хара далайн эрье шадарай, Крымэй болон Кавказай олон курортнуудтай зэргэшэмээр байна.

Байгал эртэ урда сагта бии боложо, угаа тунгалаг уhатай байдаг дээрэhээ тус нуурай амиды байгаали тон өөрэ янза юм. Эндэ элирүүлэгдэhэн амиды бодосуудай 3/4-нь дэлхэй дээрэ ондоо хаанашье үгы, гансал эндэ байдаг гэжэ тодоруулагданхай. Энэ нуур соо тон үнэ сэнтэй олзоборилгын загаhан ба амитан олон бии. Энэнь Байгалай омоли, хара, сагаан хадаран, hэлбэрhэн, тула, Байгалай хаб-загаhан (нерпа) гэхэ мэтэ болоно.

Байгал шадарай тайгаар, эрьеэр элдэб түрэлэй ан гүрөөл — Баргажанай суута хара булган, хэрмэн, hолонго, баабгай, хандагай, буга, хабарга, зээгэн болон бусад ан арьяатан — тон элбэг юм.

Байгал нуурай, эрье тойрондохи уула хаданууд газарай ехээр хүдэлдэг районой тоодо оролсоно. Эндэ газарай хүдэлхэ, заримдаа тон ехэ хүсэтэйгөөр доhолхо ушар олон үзэгдэдэг. Нэгэ тиимэ газарай хүдэлгэн Худари нютагта 1861 оной hүүл багаар боложо, Сагаанай талын райондо нуурай эрье шадарай 100 дүрбэлжэн километр шахуу газар уhан доро орошоhон юм. Байгал шадарай райондо газарай хүдэлхэ ябадалые олон тоото халуун, дулаан уhатай булагууд гэршэлнэ. Эдэ булагууд тэндэхи байгаалиин баялигууд болоно. Тэдэнь эм домто шанарайнгаа талаар Кавказай олон аршаан булагуудhaa дутахагүй, үшөө үлүү hайн байдаг.

Сагай уларилай намдуу үедэ далай номгохон байдаг. Харин hалхи шуургантай үедэ дошхон солгёон, дүтэлэшэгүй аюултай байха. «Сарам» гэдэг hалхин илангаяа дошхон, мүн «баргажан», «ангар» гэжэ шэрүүн hалхинай буухада баhал аюултай юм. Тиимэ hалхитай үедэ дүй дүршэл ехэтэй загаhашадшье далайда гарадаггүй.

«Байгал нуурай байгаалиин олон баялигуудые хамгаалха ба ашагтайгаар хэрэглэхэ хэмжээнүүд тухай» гэhэн тогтоол СССР-эй Министрнүүдэй Совет 1969 оной январиин 21-дэ баталан абаhан байна. Тэрэ тогтоол дотор Байгал дээрэ ажалшадай амаралтын газарнуудые олоор байгуулха тухай онсолон заагданхай.

(«Байгал нуур» гэhэн аяншалагшадай дэбтэрhээ абтаба).

Гунга ЧИМИТОВ

АША ТУҺА

Басни

Ашагүй дээгүүр тушаал
эзэлдэг
Ачитуев гэжэ хүн бии
hэн ха.
Нэрэдээ хүрэмэ туhа
хэндэш
Нэгэтэш хээгүйгээ
ойлгобо hэн ха.
Хэндэ хэзээ яажа туhалхаа
Хэдэн хоногто тэрэ
шэбшэбэл даа.
Түрэл гаралаа тиин
гулидхаад,
Түүхэтэ ехэ үгэ
хэлэбэл даа:
—Аха дүүтэн,
худа урагууд,
Ахай хээтэйнэр,
нагаса зээнэр,
Үеэлэ хаяала, базанууд!
Үйлэ хэрэг нэгэ байябди.
Талын хү ажалда абахада,
Таарража хүдэлмэрилжэ
үгэхэгүй.
Теэдшье хамаг
бүхы юумэеэ
Тэрээндэ найдажа
болохогүй.
Түрэл гарал зон байхадаа,
Түдэ үгэ хүүрээ
ойлголсоод.
Ажалай сагта эмхи
зургаандаа,
Амаралтын үдэр
гэр бүлэдөө
Бүхы юумэеэ хуу зубшөөд,
Бүтэээ экэтэйгээр
ажаллахабди.
Энэ ушарhаа таанадаа би
Эдхи зургандаа уриналби.
Ажалшье тиимэ ехэ бэшэл,
Абаха салиншье
яhала байхал!..
Ачитуев ноёной иигэжэ
Ашата уряал айладхахада,
Түрэл гаралынь барандаа
Түр зуура гайхалдан,
Бэлтылдэhэн нюдөөрөө
Бэе бэеэ харалсан,
Удаан дуугай байгаа hэн,
Удаань иигэжэ hанаа hэн:
«Үнихэнэй Ачитуевнай
Үндэр тушаалда
ябаhан аад,
Бидэнэр, түрэл гаралаа,
Бэедээ дүтэ татадаггүй—
Хара амяа харад гээд,
Хатаржа ябадаг бэлэй лэ.
Харин манаа юун болоод,
Хараха, хэрэгсэхэ гэбэ бэ?
Али энэ ноёмнай
Ажал дээрээ нэгэ муу
Хара хэрэг хэжэрхёод,
Харюусаха болоходоо,
Нюдэ балай бидэнэрээ
Нүхэр татахаа hанаа гү?..»
Түрэлхндынь барандаа
Түдэ доохонуур хэлсээд,
Ачитуевй туhahaа
Арсаа юм ха гэхэл даа.
Түрэлэй hабагша
нарин юм,
Тэрэ саанаа нангин юм,
Ухаанай бэшэ,
зүрхэнэй гээд,
Уян сагаан сэдьхэлэй гээд,
Аша туhaяа дурдагша
Ачитуевта ойлгуулая!

ГУРБАН ШОНЫН УУЛЗАЛГА

Монгол арадай онтохоной аялгаар

Уужам нютагта нэгэ адуушан олон түмэн адуу хаража байдаг hэн ха. Тэрэнэй адууhандань гурбан шоно ородог болобо. «Байза, хүгшэн шаргал азаргаяа унажа, эдэ гурбан шоные намнажа алаха байна», — гэжэ адуушан шиидэбэ. Энээниие дуулаhан хүгшэн шоно залуу шононуудтаа хэлэбэ: «Хүгшэн шаргал азаргаяа унажа, адуушан бидэниие намнахань. Хада өөдэ гүйлдөөрэйгты. Хүгшэн азарга хүсэхэгүй».

Үглөө үглөөгүүрынь адуушан шоно намнахадаа хүсэбэгүй. Хүгшэн азаргань хада өөдэ гүйхэдөө удангүй эсэшоо hэн.

«Байза, үглөөдэр эдэ шононуудые залуу сабидар азаргаараа намнаха байна», — гэжэ шиидэбэ. Энээниие дуулаад, хүгшэн шоно: «Мүнөө хадые уруу гүйлдэхэбди. Залуу азарга хүсэхэгүй» — гэбэ.

Энэшье удаагаа адуушан шононуудаа хүсэбэгүй. Хадаhаа доошоо гүйхэдөө залуу азаргын шуhан хөөрөөд холо гүйжэ шадабагүй. «Үглөөдэр дунда наhанай ургаша хээрээрээ намнаха байна. Одоол хүсэхэ байхаб» — гэбэ адуушан. Энэниие дуулаад, хүгшэн шоно: «Энэ нютагhaа холодоё. Тэрэгүй hаа адуушан үглөөдэр ургаша хээрээрээ бидэниие заабол хүсэхэ», — гэбэ.

Теэд унаганай мяханда амтаршаhан хоёр залуу шононь нютагаа урилхаяа арсаба. «Теэд яахаб, гурбан шоны гурбадахи уулзалга болохонь ха юм даа» гэжэ хүгшэн шоно нүгөө хоёртоо хэлэбэ.

Үглөөгүүр эртэ дунда наhанай ургаша хээрээ унаhан адуушан гурбан шоные намнажа хүсөөд, ургын узуураар сэхижэ алаа hэн. Үхэhэн шононуудаа аглаг уулын оройдо зэргэлүүлжэ табяад, амархаяа тогтобо. Эндэ гурбан шоны нэгэдэхи уулзалга болобо. Шононуудаа мориндоо ганзагалаад. Энэнь гурбан шонын хоёрдохи уулзалга болобо. Гэртээ бусаад, шононуудаа үбшэжэ, гурбан арhаарнь даха оёулжа үмдөө hэн. Иигэжэ гурбан шонын гурбадахи уулзалга болоо hэн. Тэрэ гэhэн сагhаа хойшо зоной дунда иигэжэ хэлсэдэг: «Гурбан шоны гурбан уулзалга хадаа аглаг уулын орой дээрэ, ардаг мориной нюрган дээрэ, адуушан хүнэй мүрэ дээрэ юм».

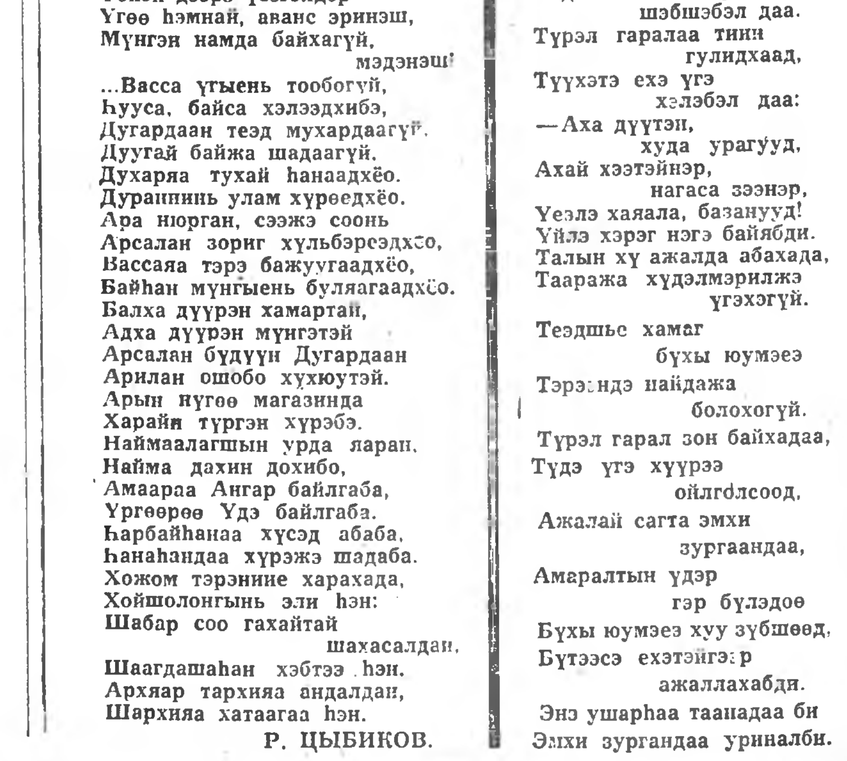
Б. БАТОЕВ.

Фельетон

АРХИНША ДУГАРДААН

Үбэлжөөн голой эхиндэ
Үбhэндэ байтараа Дугардаан
Салин хүлhэ абаhандаа
Садатараа тэрэнээ «угаагаад»,
Салир шүбгэ барижа,
Салшажа нэгэнтэй наншалдаад:
«Үбhэндэ ерэhээр үлбэртөөб,
Үе мүсөө гэмэлтээб,
Һээр гараа hэдэрээб,
Һэбhэндэ тэрэнээ хэхэм», —
гээд,
Харгыда ябаhан машинада
Хараа байса аhалдаад,
Харгааhата нютагаа ерэбэл даа,
Хармаанаа hуулин буубал даа.
Харин теэд гайхалтай даа —
Харахан гэртээш оронгүй,
Хон-жэн үйлсын дунда
Холхой базатаяа уулзажа,
Хоёр болон холболдожо,
Хомхой нюдөөр золголдожо,
Хорхойнь улам хүдэлдэжэ,
Холын магазин ошобод ха.
Хоро шараар hэхэрэлдэжэ,
Хоорондоо ярилдабад ха:
— Үбhэндэ хэзээ ошоо юмши,
Үүри нүхэр Дугардаан?
— Үниш балай болоогүйлдеэ,
Үншэржэ гансаараа ябаалдеэ.
— Ургаса ногоон мүнөөдөө
Урданайхиhаа ямар бэ?
— Ургаса ногоо яахаш бээ?
Ургэжал hуугаа бэд даа.
— Хэды бухалтай болообта,
Хэлтнэй ямараар хүдэлнэ бэ?
— Хэдыгээрнь, хэдээрнь яахаш
бээ?
Хэлээ таhа хаза.
Хэды солхсоб [illegible]
Хэлэ үтэр, база! —
Дугардааншье
Духадажа оробо.
(Урданьшье иимэл hэн даа)
Уухэяа ехээр забдабал даа.
— Оо-солхооботойб... Дугардаан,
Аа-а, үшөө гурбан солхооб, —
Шэбэнэн хэлэhэн Холхой
Шэнэхэн солхооб hарбайна...
Ундаа хүрэhэн Дугардаан
Ужа одоош уланхадаа,
Хоёрдохи шэлээ hалгаа,
Холхой hайса hаалгаа,
Холхойе Дугардаан хараагаа.
Хорон үгэ тараагаа:
«Хомхой байнаш, хобтой
байнаш,
Хэло боло — хооhороош».
— Мүнгэтэй hаам магтадагши,
Мүнгэгүй hаам, хараадагши —
Мүнгөө шапалан үйдэжэ,
Үнгөө хубилжа Холхой
Хармаан hуулин хамтаржа.
Харюу хүлеэн байтараа,
Хорон үгэ тэсээгүй,
Ходорон арилаа hэегүй...
Залуухан Сэрэнэй магазинда
Заларан хүрэжэ ерэхэдэ,
Шүүрэжэ гарыень Дугардаан
Шанга мүшхэбэри хэбэ ха:
— Аhаа, түрүүшынш салингаар
амаршалнабээ,
Архяар угааха хэрэгтэй юмээ,—
Ама хэлээ тамшааба,
Амгалан хэрэгтэй зогсобо.
— Аа, юун гэнэ гээшэбта,
Архяар угаажа ядаг юм? —
(Айhан хүнэй аман урда).
Асууба Сэрэн гайхажа.
— Охитой архяар сэржэмлэхэ
юмээ,
Орон дэлхэйдээ шүтэхэ юмээ, —
Ойрөнь байжа Дугардаан,
Ойлгуулбал даа удаан
— Шара уhан, хубааhан,
Шампанска хэрэггүй,
Харана гүш, хэлэнэ гүбеэ,
Харань дээрэ гэнэ гүбеэ.
Амитан зондо дуулгуужабээ,
Абадашни хэлүүжэбээ,
«Сэрэн хүбүүн зоригтой гэжээ,
Сэржэм архи уулгаба» гэжээ—
Нялуун үгэ нялаажа,
Нялтагашаба даа Дугардаан,
Сэрэн хүбүүн hэжэг түрэн,
Сэдьхэлээ зобон маргашаба.
Хүл дээрээ байжа ядан,
Хүн зонhоо гайхашаба.
— Зэдтэй яhала ябанаш,
Зээлеэршье hаань үгыш дээ,
Нэхэжэ, дахажа оробол даа
Нэтээ унаhан Дугардаан,
— Үгэхэгүйб танда мүнгэ,
Абахагүйб танда архи, —
Амалба Сэрэн зориг орон,
Арилба тэндэhээ яаран...
Үлөөр ууhан Дугардаан
Үлдүүлэн гараад тэндэhээ
«Үйлөө харлахаа hанаагүй юм
даа»
Үтэр гэртээ ерэбэл даа.
Үдын хоолдо ерэнхэй —
Касса баридаг Васса
hамганиинь
Кухни соогоо шулэ гарган,
Хүхижэ эдеэлжэ hуубал даа.
Дугардаан юушье хэлэнгүй,
Дуугай адли hуулсабашье,
Дууpаха янзатай байбашье,
Дуулажа, үгэлжэ эхилбэ даа:
«Архи асара, үгы hаа мүнгэ,
Амархамни гэртээ hүнгэ!»
Касса баридаг hамган
Хасараа эльбээ марган!
— Үри шэрэш үнгэршоо,
Үнэнhөөш олон болошоо...
Үбhэн дээрэ үсэгэлдэр
Үгөө hэмнай, аванс эринэш,
Мүнгэн намда байхагүй,
мэдэнэш!
...Васса үгыень тообогүй,
Һууса, байса хэлээдхибэ,
Дугардаан теэд мухардаагүй.
Дуугай байжа шадаагүй.
Духаряа тухай hанаадхёо.
Дурапнинь улам хүрөөдхёо.
Ара нюрган, сээжэ соонь
Арсалан зориг хүльбэрээдхёо,
Вассаяа тэрэ бажуугаадхёо,
Байhан мүнгыень буляагаадхёо.
Балха дүүрэн хамартай,
Адха дүүрэн мүнгэтэй
Арсалан бүдүүн Дугардаан
Арилан ошобо хүхюутэй.
Арын нүгөө магазинда
Харайн түргэн хүрэбэ.
Наймаалагшын урда ларан,
Найма дахин дохибо,
Амаараа Ангар байлгаба,
Үргөөрөө Үдэ байлгаба.
Һарбайhанаа хүсэд абаба,
Һанаhандаа хүрэжэ шадаба.
Хожом тэрэниие харахада,
Хойшолонгынь эли hэн:
Шабар соо гахайтай
шахасалдан,
Шаагдашаhан хэбтээ hэн.
Архяар тархияа андалдан,
Шархияа хатаагаа hэн.

Р. ЦЫБИКОВ.

Эдир hур харбаашан.
Н. НИМАЕВАЙ фотоэтюд.

СЭНХИР ЭКРАН

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

«Орбита» харуулна:

13.05 — Һүүлэй hонин. 13.10 — **Үнгэтэ телевидени.** Мультфильмнүүд харуулагдаха. 13.40 — **Үнгэтэ телевидени.** «Хонхохон» гэжэ театр. 14.00 — «Элүүр энхэ байдал» гэжэ программын почто. 14.30 — **Үнгэтэ телевидени.** «Ан амитадай байдал». 15.30 — Һурагшадта — «Эдир армейцүүд жагсаалда». «Зарница» гэжэ бүхэсоюзна сэрэгэй спортивна түгэсхэлэй нааданhаа репортаж. 16.00 — Л. Н. Толстой. «Анна Каренина» — А. М. Горькиин нэрэмжэтэ МХАТ-ай фильм-зүжэг. 19.00 — «Время» — мэдээсэлэй программа. 19.30 — 19.40 — Забhарлалга. 19.40 — **Үнгэтэ телевидени.** Башкирай гүрэнэй арадай хатарай ансамблиин концерт. 20.00 — кинопанорама. Москвагай VIII уласхоорондын кинофестиваль тухай тусхай дамжуулга.

Улаан-Үдэ харуулна:

21.00 — «Ая-ганга» — уран зохёолой хүгжэмтэ субботын программа. 22.00 — Эстрадна концерт.

«Орбита» харуулна:

22.25 — «Л. И. Брежневэй США ошожо ерэhэн [illegible]хай» документальна фильм. 23.15 — **Үнгэтэ телевидени.** Баледэй артистнарай хоёрдохи уласхоорондын конкурсын хабаадагшадай концерт. 24.00 — «Время» — мэдээсэлэй программа.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

Улаан-Үдэ харуулна:

16.00 — «50 жэлэй [illegible]жа бэшэг» — «1956-дахи он». 16.50 — В. В. Маяковский. «Нүхэд, үндэhэ залуушад» — теле-зүжэг. 17.50 — Концерт.

Редактор
Ц. Ц. ЦИБУДЕЕВ.

● «БУРЯАД ҮНЭН» ● 1973 оной июлиин 21. ● 4-дэхи хуудаhан ● Типография управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Совета Министров БурАССР. Н-03567. Заказ № 00444